
MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2013/47

Miért elégedetlenek annyira a magyarok az életükkel?

**A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők
mikroszintű összehasonlító elemzése magyar és
osztrák adatokon**

MOLNÁR GYÖRGY – KAPITÁNY ZSUZSA

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2013/47

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Műhelytanulmányaink célja a kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása.
A sorozatban megjelent tanulmányok további publikációk anyagául szolgálhatnak.

Miért elégedetlenek annyira a magyarok az életükkel? A szubjektív jóllétet befolyásoló
tényezők mikroszintű összehasonlító elemzése magyar és osztrák adatokon

Szerzők:

Molnár György
tudományos főmunkatárs
Közgazdaság-tudományi Intézet
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
E-mail: molnar.gyorgy@krtk.mta.hu

Kapitány Zsuzsa
ny. tudományos főmunkatárs
Közgazdaság-tudományi Intézet
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
E-mail: kapitany.zsuzsa@krtk.mta.hu

2013. december

ISBN 978-615-5447-08-2
ISSN 1785-377X

Kiadó:
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Miért elégedetlenek annyira a magyarok az életükkel?

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők mikroszintű összehasonlító elemzése magyar és osztrák adatokon

Molnár György – Kapitány Zsuzsa

Összefoglaló

A nemzetközi összehasonlítások azt mutatják, hogy az ország fejlettségi szintjéhez képest a magyarok kirívóan elégedetlenek az életükkel. Eközben Ausztria, mellyel számos kulturális és történelmi hasonlóság köt minket össze, az elégedettségi listák élmezőnyében szerepel. A szubjektív jóllétet meghatározó tényezők hatását magyar és osztrák háztartási szintű adatokon becsülve azonosítottuk a magyarok elégedetlenségének néhány fontos okát és a nagyobb elégedettség elérésének lehetséges eszközeit. A magyarok szubjektív jóllétét leginkább rontó tényező a rossz egészségi állapot, a leginkább javítani képes tényező pedig a tanulás. Magyarországon azonban, Ausztriától eltérően, sem a szakmunkás végzettség, sem az érettségi nem növeli a szubjektív jóllétet, csupán a felsőfokú végzettségnek van ilyen hatása. Magyarországon a felsőfokú végzettségűek arányának növelése fontos elégedettség-növelő tényező lehet. A sztereotípiáktól eltérően Ausztriában sokkal erősebb a társadalmi kapcsolatok elégedettséget növelő hatása, mint Magyarországon. Ez egyaránt igaz a párkapcsolatokra, a rokoni és a baráti kapcsolatokra. Magyarországon relatíve alacsony az elégedettség-növelő társadalmi kapcsolatok intenzitása is, a rokoni és baráti kapcsolatok ápolása sokkal inkább a megélhetés biztonságát javító tényezőként, és nem önértékük folytan növelik az élettél való elégedettséget. A munkanélküliség a jövedelemhatáson túl is rontja a szubjektív jóllétet és ez a hatás továbbterjed a családtagokra is. Ennek fő oka a lakhatás biztonságának a veszélybe kerülése, ami Ausztriában a nagyobb bérlakásszektor miatt nem következik be. Egy megfelelően működő bérlakásszektor kialakítása is hozzájárulna a magyar szubjektív jóllét növeléséhez. Más szerzők korábbi megállapításait pontosítva arra a következtetésre jutottunk, hogy a vállalkozók átlagosnál nagyobb elégedettsége az eltitkolt jövedelem következménye.

Tárgyszavak: szubjektív jóllét, szubjektív egészségi állapot, elégedettség

Journal of Economic Literature (JEL) kód: I31, I14, C25, D60, O57

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Foglalkoztatottság, egészségi állapot és szubjektív jóllét című OTKA-kutatás (K 76867) keretében készült. Köszönettel tartozom Cseres-Gergely Zsombornak és Lackó Máriának értékes megjegyzéseikért.

Why are Hungarians so dissatisfied with their lives?

Micro-level comparative analysis based on Hungarian and Austrian data of subjective well-being

György Molnár – Zsuzsa Kapitány

Abstract

According to international comparisons the Hungarians are extremely dissatisfied with their lives. Meanwhile Austria, with many cultural and historical similarities to Hungary, is in the forefront of the satisfaction lists. We have identified some of the important causes of Hungarian dissatisfaction and the possible ways of its improvement, estimating the effect of the factors influencing subjective well-being on Hungarian and Austrian household level data. The most important factor in diminishing satisfaction is bad health status, and the best way to increase it is education. However in Hungary, unlike Austria, neither vocational training, nor upper secondary education increase satisfaction, only tertiary education has such effect. Increasing the share of tertiary education enrolment could increase life satisfaction in Hungary. In contrast to the stereotypes, the satisfaction increasing effect of social connections is much stronger in Austria than in Hungary. This holds for the relationships and for the contacts with relatives and friends alike. In Hungary the intensity of satisfaction-increasing social relations is relatively low. Contacts with relatives and friends increase satisfaction more as factors improving the security of sustenance than in their intrinsic merits. Unemployment decreases satisfaction above income effect and this decrease spreads also to the family members. This is caused mainly by the insecurity of housing. In Austria the well-developed residential tenancy system prevents this effect. To build up such a system in Hungary could improve life satisfaction. Specifying previous findings of other authors we came to the conclusion that the higher satisfaction level of entrepreneurs is the result of hidden income.

Keywords: subjective well-being, self-rated health, satisfaction

Journal of Economic Literature (JEL): I31, I14, C25, D60, O57

1. BEVEZETÉS

A nemzetközi összevetések egyértelműen azt mutatják, hogy a magyarok különösen elégedetlenek az életükkel. Az egyik legfrissebb nagyméretű összehasonlító elemzés, a World Happiness Report 2013 (*Helliwell–Layard–Sachs [2013]*) adatai szerint Magyarország az étellel való elégedetlenség tekintetében 156 ország közül a 110. helyen található. Számos, sokkal szegényebb ország is jócskán megelőz minket. Európában csupán Bulgária, Macedónia és a kaukázusi országok állnak mögöttünk. Más felmérések is hasonló helyzetet mutatnak. A szomszédos Ausztria, mellyel számos kulturális és történelmi hasonlóság köt minket össze, a lista 8. helyén áll. Pusztán a két ország közötti életszínvonalbeli különbség egyáltalán nem indokol ekkora eltérést.

Az említett kötet szerzői nem csupán sorba rendezték az országokat, hanem *makro- adatok* alapján számszerűsítették az étellel való elégedettséget befolyásoló tényezőket, melyekre az irodalom ismertetése során még kitérünk. Tanulmányunkban *mikroszintű* összehasonlítással kíséreljük meg Magyarország és Ausztria között a szubjektív jóllét terén mutatkozó nagy különbség okait, pontosabban azok egy részét azonosítani. *Célunk a magyar elégedetlenség okainak vizsgálata*, erre koncentrálnunk, ezért nem bocsátkozunk mélyebben az osztrák sajátosságok feltárásába.

Az elemzést az EU-SILC háztartási adatfelvétel¹ 2006. évi hulláma alapján végezzük el, mivel erről az évről vannak összehasonlítható adataink. Az egységes szerkezeten túl az EU-SILC nagy előnye számos, a szubjektív jólléttel is foglalkozó adatfelvétellel szemben, hogy részletes és alapos információkat tartalmaz a háztartások összetételéről, jövedelméről, életkörülményeiről.

A 2006 körüli időszakban lényegében hasonlóan álltunk az azonos módszertannal készült rangsorban, a mostaninál valamivel nagyobb átlagos értékkel 135 országból a 77. helyet foglalta el Magyarország (lásd *Helliwell–Layard–Sachs [2012]*). Nem probléma tehát, hogy jelen pillanatban nem állnak rendelkezésünkre frissebb mikroadatokat, mivel nem átmeneti jelenségről van szó. Nem a felületi okokat kutatjuk, hanem a mélyebb összefüggéseket: milyen módon függ a szubjektív jóllét a családi körülményektől, az aktivitástól, az egészségi állapottól, a jövedelemtől, a társadalmi kapcsolatoktól és számos egyéb tényezőtől.

Nem csupán, sőt nem is elsősorban az elégedettségi szintek önmagában vett különbsége érdekel minket, mert ebben minden bizonnyal kulturális különbségek is szerepet játszanak: mennyire tűnik dicsekvésnek egy adott kultúrában azt mondani, hogy *nagyon elégedett*

¹ European Union Statistics on Income and Living Conditions: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc

vagyok az életemmel, vagy fordítva, illetlen panaszkodásnak, hogy *nagyon elégedetlen vagyok*. Minket elsősorban a szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők közötti szerkezeti eltérések érdekelnek.

A tanulmány a szokásos módon irodalmi áttekintéssel indul. A szubjektív jóllét kutatásának hatalmas az irodalma, amit lehetetlen röviden összefoglalni, ezért az irodalom ismertetése során célorientált módon azt tekintjük át, hogy az egyes változóktól milyen jellegű hatás várható. Ezt az adatok és az alkalmazott módszertan ismertetése követi.

A tartalmi elemzés az élettel való elégedettséget magyarázó logisztikus modellek becslésére épül. Külön-külön, és egyben is becsljük a két ország szubjektív jóllétét, lehetővé téve egyrészt az egyes tényezők marginális hatásának összehasonlítását, másrészt annak vizsgálatát, hogy mennyit sikerült a különbségből megmagyarázni. Az eredmények könnyebb értelmezhetősége érdekében a cikk főszövegében lévő táblázatok a marginális hatásokat és nem közvetlenül a becsült együtthatókat mutatják be.

Néhány fontos változó csak a magyar esetben áll rendelkezésünkre, ezért a komparatív vizsgálatot kiegészítjük egy kis mértékben bővített magyar modellel is, és egy kiegészítő elemzéshez felhasználjuk az EU-SILC 2006-2007. évi magyar panel adatállományát.

Megállapításaink társadalompolitikai következtetések levonására is alkalmat adnak, ezért a legfontosabb megállapítások összefoglalása során erre a szempontra különös figyelmet fordítunk: lehet-e tenni valamit annak érdekében, hogy elégedettebbek legyünk. A tanulmányt a becslések során használt változókat leíró statisztikákat és a becsült együtthatókat bemutató Függelék zárja.

2. A SZUBJEKTÍV JÓLLÉTET BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A boldogság és az élettel való elégedettség, bár gyakran tekintik őket rokon értelmű kifejezéseknek, egymáshoz kapcsolódó, de korántsem egybeeső fogalmak (lásd például *Scitovsky* [1976]). Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, jelezzük, hogy mi az élettel való elégedettséget vizsgáljuk, a szubjektív jóllét kifejezést pedig ennek szinonimájaként használjuk. Az élettel való elégedettséget többnyire a következő kérdéssel mérik: „Mindent egybevetve, jelenleg mennyire elégedett, vagy elégedetlen az élete alakulásával?” A válaszokat a kérdezettek vagy 0-tól 10-ig terjedő skálán adhatják meg, vagy megfogalmazott lehetőségek közül választhatnak, például: nagyon elégedett, meglehetősen elégedett, elégedett is meg nem is, meglehetősen elégedetlen, nagyon elégedetlen. Az általunk használt magyar adatállomány kérdőívében is ez a változat szerepelt.

Széles nemzetközi és időbeli összehasonlításra is alkalmas, a világ országainak szubjektív jóllét adatait tartalmazza a *World Value Surveys*² vagy Európára vonatkozóan az *Eurobarometer*³, és a *European Social Survey* (ESS)⁴. A bevezetésben már említett Helliwell–Layard–Sachs [2012], [2013] kötetek a *Gallup World Poll*⁵ adataira épülnek és az OECD egységes módszertanán alapulnak (lásd OECD [2011], [2013a], [2013b]).

A World Happiness Report makromodellje a szubjektív jóllétet hat tényezővel magyarázza: egy főre jutó GDP, az egészségben eltöltött várható élettartam, azok aránya, akik baj esetén számíthatnak valaki támogatására, a korrupció elterjedtségéről alkotott átlagos vélemény, a nagylelkűség jelenléte a társadalomban, amit az adományozás gyakoriságával mérnek és a döntési szabadság önértékelés alapján mért szintje. Az első két tényező kivételével a többi egy, a Gallup által készített egységes szerkezetű adatfelvételtől származik. Ők 0-10-es skálát alkalmaztak, a magyar átlagérték 4,78 volt, 0,3-del rosszabb, mint 2006 körül. Az első helyezett Dánia átlagértéke 7,69, Ausztriáé 7,37.

Magyarország Közép- és Kelet-Európán belül is le van maradva, a térség átlaga 5,43. A legmagasabb elégedettségi szinttel rendelkező térségbeli ország Csehország, 6,29-es értékkel. A régió átlagértékét leginkább a korrupció húzza le, amit itt érzékelnek a leginkább elterjedtnek, jobban mint Latin-Amerikában. Sajnos a mi adatállományunkban erre vonatkozóan nincs információ.

Az étellel való elégedettséget befolyásoló tényezőknél hatalmas az irodalma, rövid áttekintésük lehetetlen. Átfogó képet ad a témáról például *Dolan–Peasgood–White* [2008], vagy *Frey–Stutzer* [2002]. Ennek a cikknek néhány fontosabb kérdéskörére vonatkozóan tartalmaz irodalmi áttekintést *Kapitány* [2009]. Ezért most csak néhány csomópontot emelünk ki, az átmeneti gazdaságokkal – értelemszerűen elsősorban Magyarországgal – foglalkozó elemzésekre koncentrálnak. A figyelem elsősorban a közvetlenül a rendszerváltozás utáni időszak vizsgálatára irányult.

Hayo–Seifert [2003] 8 átmeneti országban a család anyagi helyzetével, *Hayo* [2007] pedig 7 országban az étellel való elégedettséget vizsgálta logisztikus modellel, az előbbi esetben az 1991 és 1995 közötti időszakban, az utóbbi esetben pedig csak 1991-re vonatkozóan. Mindkét elemzés tartalmazta Magyarországot és a leíró statisztikák esetében (a modellben nem) referencia-pontként Ausztriát. Az átmeneti országok többségében 1991-ben az anyagi helyzettel és az étellel való elégedettség kapcsolata erősebb volt, mint Ausztriában. Az anyagi helyzettel való elégedettség tekintetében összességében Magyarország állt a legrosszabbul.

² <http://www.worldvaluessurvey.org/>

³ <http://www.gesis.org/en/eurobarometer/>

⁴ <http://www.europeansocialsurvey.org/>

⁵ <http://www.gallup.com/strategicconsulting/en-us/worldpoll.aspx>

Az étellel való elégedettség esetében 1991-ben Magyarország még nem csak Bulgáriánál, hanem Lengyelországnál és Romániánál is jobb helyzetben volt. Hayo [2007] modelljében a munkanélküliség bizonyult a szubjektív jóllétet leginkább csökkentő tényezőnek. Pozitív hatása volt a jövedelemnek, a házasság státuszának, az egyetemi végzettségnek, az intenzív vallásgyakorlásnak és a kistelepülésen élésnek. A szubjektív jóllét az életkor függvényében U alakú görbét írt le, 40 év körüli minimumhellyel.

Az átmeneti országok esetében a különböző országokban élők háztartási jövedelmeinek összehasonlítását könnyen értelmezhetővé tette, hogy az országok között nem voltak jelentősek a jövedelmi különbségek. Egy magyar-osztrák összehasonlítás kapcsán azonban felvetődik a jelentős jövedelem különbség kérdése. *Easterlin* [1974] úttörő tanulmánya óta széles körben vizsgált probléma a *jövedelemnek az elégedettségre gyakorolt hatása*. Vitatott ugyanis, hogy országok közötti összevetésben a magasabb fejlettségi szint együtt jár-e a nagyobb szubjektív jólléttel. Abban teljes konszenzus van, hogy egy adott országon belül a relatív jövedelmi különbségek egyértelműen hatnak a szubjektív jóllétre. Alacsonyabb jövedelem mellett az elégedettség viszonylag gyorsan emelkedik a jövedelem függvényében, majd a jövedelem növekedésével ez a hatás lassul. A problémakör széleskörű áttekintését adja például *Di Tella–MacCulloch* [2006], *Layard–Mayraz–Nickell* [2008].

Miközben az átmeneti országokban mért szubjektív jóllét tartósan és jelentősen alatta marad a fejlett piacgazdaságokénak, a jövedelem hatása az elégedettségre az átmeneti országokban az erősebb, lásd *Clark–Frijters–Shields* [2008], *Deaton* [2008], *Frijters–Haisken-De New–Shields* [2004], *Guriev–Zhuravskaya* [2009]. *Lelkes* [2006a] kimutatta, hogy a vallásos emberek viszonylag elégedettebbek az életükkel, esetükben a jövedelemnek kisebb a szubjektív jóllétre gyakorolt hatása. (Sajnos a mi adatállományunkban nincsenek vallásosságra vonatkozó információk.)

Sanfey–Teksoz [2007] és *Easterlin* [2009] tanulmányának fő kérdése szintén a jövedelem hatása az elégedettségre a társadalmi átmenet körülményei között. Megállapítják, hogy a kilencvenes években a GDP csökkenésével, majd növekedésével együtt az étellel való elégedettség alakulása is V alakú görbét írt le az átmeneti országokban, de a végpontot illetően máshova teszik a hangsúlyt. *Sanfey* és *Teksoz* azt emelik ki, hogy az időszak végére majdnem visszatért a szubjektív jóllét a korábbi szintjére, míg *Easterlin* azt, hogy alatta maradt. *Easterlin* magyarázata erre az, hogy a piacgazdaságra való áttérés növelte az anyagi javakkal való ellátottság bővüléséből eredő elégedettséget, de ennek ára a munkaerő-piaci bizonytalanság, valamint a munkával, egészséggel, családi étellel való elégedetlenség lett.

A két cikk általános, a térség országainak többsége alapján tett, megállapításaihoz azonban a 90-es évekre vonatkozó magyar adatok nem illeszkednek. *Spéder–Paksi–Elekes* [1998] a Tárki háztartáspaneljének szintén 0-10-es skálája alapján 1992-re 5,7, 1997-re 5,6

átlagértéket publikált, és a közbülső évek értékei is ekörül ingadoztak, az említett V alak nem jelent meg.

Szintén a Tárki adatai alapján vizsgálta ezt az időszakot *Lelkes* [2006b]. Logisztikus modellel végzett becsléseket 1992-re és 1998-ra vonatkozóan és azt állapította meg, hogy a két év között nem csak az elégedettség szintje volt stabil, hanem a becsült együtthatók is, csupán a vállalkozók elégedettsége növekedett. (A vállalkozók elégedettségének kérdését mi is külön elemezzük.) Magyarázó változóként a jövedelmen kívül az aktivitást, a szubjektív egészségi állapotot, a lakáskörülményeket, a lakhatás jogviszonyát és a társadalmi kapcsolatok gyakoriságát használta, valamint további személyi jellemzőket. Cikkünkben az övéhez hasonló módszertant és változó-kört használtunk, de két év helyett két országot hasonlítottunk össze és teszteljük a köztük lévő különbségeket is.

A Magyarországra vonatkozóan publikált, azonos skálán mért elégedettségi adatokat (Spéder–Paksi–Elekes [1998], *Lelkes* [2006b], World Happiness Report) összevetve azt mondhatjuk, hogy a magyar elégedettség szintje tartósan alacsony és az elmúlt 20 évben különösebb ingadozások nélkül lassan tovább romlott. Ide kapcsolódik *Molnár–Kapitány* [2006] megállapítása: a 2000 és 2002 közötti, kiugróan magas magyar háztartási reáljövedelem emelkedés hatása a szubjektív jólétre, elsősorban a bizonytalanság következtében, a várhatónál jóval kisebb volt.

Általánosan megfigyelt jelenség – lásd például *Winkelmann–Winkelmann* [1998], *Clark* [2010] –, hogy a munkanélküliség a jövedelmet csökkentő hatásán túl is jelentős mértékben csökkenti az étellel való elégedettséget. *Di Tella–MacCulloch–Oswald* [2001] 12 ország panel adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a munkanélküliség 1 százalékpontos növekedése körülbelül ugyanakkora elégedettség csökkenést okoz, mint az infláció 1,7 százalékpontos növekedése. Magyar adatokat vizsgálva *Molnár–Kapitány* [2006], [2007] arra a következtetésre jutott, hogy ez a hatás a munkanélküliek családtagjaira is kiterjed.

A rossz egészségi állapot erős negatív kapcsolatban van a szubjektív jóléttel, lásd pl. *Easterlin* [2003]. Ezen a területen bevett módszer az önértékeléses (szubjektív) egészségi állapot vizsgálata, amikor a megkérdezett sorolja be saját egészségét pl. a nagyon rossz, rossz, megfelelő, jó, nagyon jó kategóriákba. Számos tanulmány igazolta, hogy a szubjektív egészségi állapot statisztikai értelemben megbízható előrejelzője a halálozásnak (pl. *Idler–Benyamini* [1997], *Jylhä* [2011]). Magyar adatokon mutatja be ennek és az egészséggel kapcsolatos más változóknak a kapcsolatát *Kopp–Mészáros* [2012]. A tanulmány röviden említést tesz a boldogság és az egészségi állapot logisztikus modellben történő vizsgálatáról is, de nem ismerteti a pontos modell-specifikációt, nem teljesen világos, hogy a két változó szerepel-e ugyanabban a modellben (valószínűleg nem). Legfontosabb megállapításuk, hogy mind a boldogságot, mind a szubjektív egészségi állapotot döntően befolyásolja az iskolai végzettség.

Deaton [2008] 2006-os adatokon, nemzetközi összehasonlításban vizsgálta az étellel és az egészségi állapottal való elégedettséget. Megállapította, hogy az önértékeléses egészségi állapotnak az életkorral való romlási üteme erősen függ a nemzeti jövedelemtől: minél szegényebb egy ország, annál nagyobb a romlás ütem. Ő is megállapította, hogy a kelet-európai és a poszt-szovjet országokban élők különösen elégedetlenek mind az életükkel, mind az egészségi állapotukkal.

A szubjektív egészségi állapotnak a szubjektív jóllét becslésében magyarázó változóként való felhasználását tekintve a legnagyobb probléma az endogenitás. Nem csak az egészségi állapot hat ugyanis a szubjektív jóllétre, hanem érvényesül egy fordított irányú összefüggés is: az életükkel elégedetlen emberek nagyobb valószínűséggel lesznek betegek. Részletesen tárgyalja ezt a kérdést például *De Neve et al.* [2013].

Ha az endogén változót egzogénnek kezeljük, akkor felülbecsülhetjük a tényleges hatását. *Binder–Coad* [2012] panel adatokon, vektor autoregressziós modellel vizsgálta a szubjektív jóllét, a jövedelem, az egészség, a házasság és az aktivitás szimultán kapcsolatát. Elemzésük igazolta a kétirányú hatást, megállapítva, hogy a szubjektív jóllét viszonylag hosszabb távon fejt ki hatását az egészségi állapotra. A kérdésre a becslési eredmények ismertetése során visszatérünk.

A szubjektív jóllét kérdésköréhez nem, de az egészségi állapot magyar-osztrák összehasonlításához szorosan kapcsolódik *Lackó* [2010] és [2011]. Lackó Magyarország és Ausztria lakosainak egészségi állapotát egészségtermelési függvények segítségével makroszinten vizsgálta az 1960–2004-es időszak adatai alapján. Az egészségi állapot a két országban az 1960-as években még azonos szinten állt, ám az 1970-es évek elejétől nagymértékben elszakadt egymástól. A mortalitási ráták eltérései 1995-ben érték el csúcspontjukat, ekkor a magyar mortalitási ráták kétszeresei voltak az osztrák értékeknek. Magyarországon a felnőtt férfiak rossz egészségi állapota elsősorban az alkoholfogyasztással, a dohányzással és az önkiszákmányoló többletmunkával magyarázható. A rendszerváltás után a kiterjedt rejtett gazdaság a gyorsan bővülő munkanélküliséggel együtt járult hozzá a további egészségromlásához.

Az iskolai végzettség hatását tekintve az irodalom meglehetősen ellentmondásos eredményeket tartalmaz. Többben is egyértelmű pozitív kapcsolatot találtak, lásd például *Blanchflower* [2008], vagy a már említett Hayo [2007]. *Headey–Muffels–Wooden* [2004] években mérve az iskolázottságot, negatív kapcsolatot állapított meg Ausztrália és Nagy-Britannia, enyhén pozitívot Németország és erősen pozitívot Magyarország esetében. *Caporale et al.* [2009] viszont, az European Social Survey 19 országra vonatkozó adata alapján mind a felső-középfokú, mind pedig a felsőfokú oktatás esetében negatív együtthatókat kapott. Tekintettel arra, hogy a magasabb iskolai végzettség számos egyéb tényezőre is hat, a kapott eredmények nagy mértékben függenek attól, hogy a becslés során

még milyen magyarázó változókat vesznek figyelembe. Ezzel a kérdéssel részletesen fogunk foglalkozni.

3. ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

AZ ADATOKRÓL

A számításokhoz az EU-SILC⁶ 2006. évi magyar és osztrák adatfelvételét használtuk. A kérdés 2006 tavaszán zajlott, vannak kérdések (ilyenek például a szubjektív kérdések) az adott pillanatra vonatkoznak, a jövedelem és aktivitás adatok pedig az előző naptári évre.

Az osztrák állomány keresztmetszeti, a magyar viszont a 2005-2006. évi panel 2006-ra vonatkozó része. Ez a választás kényszermegoldás volt, ami némi magyarázatot igényel. Az EU-SILC-nek van egy egységes „törzsanyaga”, amit minden országban lekérdeznek, ezeken kívül természetesen fel lehet tenni további kérdéseket is. Az egységes kérdések esetén is általában az a megoldás, hogy a lehetséges válaszokat a helyi adottságoknak megfelelően adják meg és utána egységesítik. Különösen fontosak ebből a szempontból a legmagasabb iskolai végzettségre és az aktuális tanulásra vonatkozó kérdések: ezeket a helyi oktatási rendszer szerint kérdezik, majd átkódolják egy egységes nomenklatúrára.

A 2005-2006. évi panel mikroadatait eredeti formájukban kaptuk meg a KSH-tól, de röviddel ez után megváltozott az adatátadási gyakorlat és mind a 2006. évi keresztmetszeti, mind pedig a későbbi keresztmetszeti és longitudinális állományokat kizárólag az Eurostatnak elküldött változatban volt hajlandó a KSH a rendelkezésünkre bocsátani. Ezekben a változatokban számos fontos változó nem volt benne, más változókat pedig átkódolva kaptunk meg. A legmagasabb iskolai végzettséget például úgy, hogy nem lehetett elkülöníteni a szakmunkás végzettségűeket az érettségizettektől.

Sokat rontott volna az összehasonlítás minőségén, ha a csonkított állománnyal dolgozunk, ezért döntöttünk úgy, hogy a számunkra elérhető utolsó, a változók szempontjából teljes állományt használjuk. Ez természetesen a minta méretének a csökkenésével járt, de az még így is valamivel nagyobb maradt, mint az osztrák állomány. Az osztrák adatokat illetően semmilyen hasonló problémába nem ütköztünk, azokat eredeti formájukban kaptuk meg. Mindkét állományban szerepelnek a szubjektív jóllétre és a szubjektív egészségi állapotra vonatkozó információk. Az osztrák kérdőívben számos további szubjektív kérdés is megtalálható, de ezeknek nem volt magyar párjuk. A magyar esetben pedig volt két, a jövedelem-újraelosztásra vonatkozó kérdés, amelyek nem szerepeltek az osztrákban.

⁶ Az EU-SILC részletes leírása itt található:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc

A magyar EU-SILC-ben néhány szubjektív kérdést, köztük az étellel való elégedettségre vonatkozót, 2007-ben is feltettek, a következő évben azonban már elhagyták ezeket a kérdéseket. Így a szubjektív jóllét szempontjából csak egy kétéves panel állt a rendelkezésünkre, ami túl rövid volt ahhoz, hogy igazán megalapozott panelszámításokat végezzünk vele. Egy alkalommal, a szubjektív egészségi állapot endogenitásának vizsgálatánál használtuk fel.

Az idén egységes módon bekerült az EU-SILC adatfelvételekbe, egy a jóllétre vonatkozó kiegészítő blokk, ami lehetővé fogja tenni hasonló vizsgálat elvégzését a későbbiekben. Meg kell említeni, hogy a jelek szerint a KSH illetékes egységének adatátadási gyakorlata is előnyösen változik.

Mindkét ország esetében elhagytuk a nem csak magyar, illetve nem csak osztrák állampolgársággal rendelkezőket. Az ő esetükben számos olyan tényező is befolyásolja az étellel való elégedettséget és a szubjektív egészségi állapotot, ami kívül esik vizsgálatunk tárgyán. Ez a magyar minta nem egészen 1, az osztrák közel 8 százalékát jelentette.

Magyarországon egyébként a nem (csak) magyar állampolgárok étellel való átlagos elégedettsége szignifikánsan magasabb mint a magyar állampolgároké és hasonló a helyzet a szubjektív egészségi állapottal is. Ausztriában fordított a helyzet, ott a nem (csak) osztrák állampolgárok sokkal elégedetlenebbek az életükkel. Az egészségi állapotot illetően nincs szignifikáns eltérés.

Ebben a vonatkozásban a másik lehetséges megoldás az lett volna, ha szerepeltetjük a modellben a *van nem magyar/osztrák állampolgársága* változót. Ezen a módon is végigszámoltuk a becsléseket. A kapott együtthatók, marginális hatások a magyar esetben szinte egyáltalán nem, és az osztrák esetben is csak nagyon kis mértékben módosultak. Az elégedettség becslésének ismertetésekor röviden kitérünk majd ezeknek a becsléseknek az eredményére is. Azért döntöttünk a más állampolgársággal is rendelkezők elhagyása mellett, mert ez a megoldás számos esetben egyszerűbbé teszi az eredmények elemzését és ismertetését. *A táblázatok címében nem tüntetjük fel külön, hogy csak azokra vonatkoznak, akik kizárólag magyar, illetve osztrák állampolgárok.*

Az elégedettség kérdés kapcsán még egy fontos körülményről kell szólni. Ezt a kérdést ugyanis az Eurostat módszertani útmutatása szerint csak személyesen lehet megválaszolni, pontosabban csak a személyesen adott válaszokat lehet figyelembe venni. Itt tehát nem alkalmazható az úgynevezett proxy-interjú megoldás, amikor a kérdezéskor éppen távol lévő személy helyett valamelyik családtag válaszol. Az osztrák kérdőívénél mintegy 19,3, a magyarnál 13,5 százalék volt a proxy interjúk aránya.

Az osztrák adatokat eleve úgy kaptuk meg, hogy a proxy interjúk esetében nem állt rendelkezésünkre az elégedettségre vonatkozó információ, a magyar adatoknál azonban nem

ez volt a helyzet. A tanulmányban bemutatott becsléseket a proxy elégedettségi adatok elhagyásával hajtottuk végre, de kíváncsiságból megnéztük, hogy ezek figyelembe vétele a magyar esetben milyen változásokat okozott volna. A becslési eredményeken nagyon csekély mértékben változtatott, az egyetlen érdemi eltérés, hogy figyelembe vételük növelte a családszerkezettel összefüggő magyarázó változók becsült relatív szórását, rontva ezzel a szignifikanciájukat. Vagyis a családtagok által adott elégedettségi válaszok nem változtatják, de elmosódottabbá teszik a kialakult képet, ami teljesen természetes.

Az adatfelvételkor nem jelen lévőket, így proxy interjúval rendelkezők összetétele a két országban nagyon hasonló: erősen felülreprezentáltak a legfiatalabbak, a kor előrehaladtával, 80 éves korig folyamatosan csökken a nem jelenlévők aránya; 80 felett kis mértékben ismét nő. A távollévő férfiak aránya mindkét helyen mintegy 10 százalékponttal haladja meg a nőkéét. Értelemszerűen a gyerekeket egyedül nevelőknél és az egyedülállóknál lényegében nincs távollét. Egyéb szempontú szelekciós torzítást nem találtunk a proxy kérdőívek kapcsán. Az étellel való elégedettség megoszlását a proxy kérdőívek elégedettségi adatainak elhagyása érdemben nem befolyásolta.

Az elégedettségre vonatkozóan kívül néhány más, a becslések során felhasznált változó esetében is volt adathiány, de ezek száma elhanyagolható, mintegy 20 megfigyelést érintett.

Az étellel való elégedettséget illetően mindkét országban ugyanazt a kérdést tették fel, nevezetesen, hogy a megkérdezett *mindent összevetve mennyire elégedett az élete alakulásával*. A lehetséges válaszok száma azonban a két országban eltért egymástól, a magyar kérdőívben 5, az osztrákban 6 opciót adtak meg. Szerencsére a két válaszsor logikája viszonylag jól összeilleszthető, a súlyozott megoszlásokat mutatja be az 1. táblázat. (A további leíró statisztikákat a tanulmány Függeléke tartalmazza.)

Az osztrák esetben az *inkább elégedetlen* és az *inkább elégedett* kategóriák összevonása a variabilitás kis mértékű csökkenését eredményezi. A becslések során az osztrák adatoknak az összevont változatát használtuk. Az elvégzett érzékenységi vizsgálatok azt mutatják, hogy ez csak minimális mértékben módosít az Ausztriára vonatkozó számítások eredményein.

A szubjektív jóllét megoszlása Ausztriában és Magyarországon, 2006, %
(súlyozott adatok)

	magyar (N=9417)	osztrák összevont	osztrák eredeti (N=9067)
Nagyon elégedetlen	10,7	0,5	0,5
Meglehetősen elégedetlen ^a	17,6	0,9	0,9
Inkább elégedetlen	-	-	3,1
Elégedett is meg nem is	44,1	17,7 ^b	-
Inkább elégedett	-	-	14,6
Meglehetősen elégedett	23,4	44,1	44,1
Nagyon elégedett	4,2	36,8	36,8
Összesen	100,0	100,0	100,0
Átlag	2,93	4,16	-

^a A magyar kérdőívben a „kissé elégedetlen” megfogalmazás szerepelt

^b Ez az érték a következő oszlopban szereplő 3,1 és 14,7 összege.

Az eltérés mértéke hatalmas. Ha az egyes kategóriákhoz 1-től 5-ig pontértékeket rendelünk, akkor a magyar átlag 2,93, míg az osztrák 4,16. Az eltérés az elégedettség tényleges különbségén túl kulturális különbségekből is származhat. Lehetséges, hogy a különbségek egy részének a magyar „panasz kultúra” az oka, nem divatos azt mondani, hogy nagyon elégedett vagyok. De ilyen mértékű különbséget ez önmagában nem magyarázhat. *Diener–Tov* [2005] elemzése szerint a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseket minden országban hasonlóan értelmezik, ami gátat szab a kulturális okokból adódó eltérés mértékének.

NÉHÁNY MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉS

Rendezett logit becsléssel vizsgáltuk, hogy a két országban miként különbözik az elégedettséget befolyásoló tényezők relatív szerepe és milyen következtetések adódnak ebből. A magyarázó változók egy része háztartási szintű, ezért a becslések során minden esetben a háztartásokra klaszterezett robusztus standard hibákat számítottuk.

Az összehasonlítások esetében a becsült marginális hatások sokkal informatívabbak és könnyebben értelmezhetőek, mint maguk az együtthatók, ezért a cikk főszövegében ezeket mutatjuk be, az eredeti együtthatókat a Függelékben közöljük. A módszertani kérdésekben kevésbé járatosak számára röviden összefoglaljuk a marginális hatás fogalmát, amit az eredmények ismertetésekor egy konkrét példa segítségével is értelmezzünk.

A logisztikus becslés során azt becsüljük, hogy egy adott feltételeknek megfelelő ember milyen valószínűséggel kerül valamelyik elégedettségi szintre. Egy kétértékű magyarázó változó (például a *nem*) *peremértéke* (margin) azt mutatja, hogy – *ceteris paribus* – mennyi volna az adott elégedettségi szintre kerülés átlagos valószínűsége, ha mindenki nő, vagy mindenki férfi volna. A marginális hatás ennek a két peremértéknek a különbsége. Folytonos magyarázó változó esetén a marginális hatás becsült változónak a magyarázó változó szerinti deriváltja. Mivel a becsült változónknak 5 lehetséges értéke van, így 5 marginális hatást kapunk, amelyek összege értelemszerűen 0, hiszen a valószínűségek változása ki kell, hogy egyenlítse egymást.

Mivel az 5 érték bemutatása nehezen áttekinthetővé tenné az eredményeket, ezért az 1. táblázat átlagértékének kiszámításakor alkalmazott megoldáshoz hasonlóan az egyes szintekhez az 1-től 5-ig terjedő számokat rendelve a marginális hatások várható értékét mutatjuk be. A konkrét példánál maradva, az átlagos marginális hatás értéke azt fejezi ki, hogy mennyi volna az átlagos elégedettség különbsége a között a két helyzet között, ha mindenki a nők, illetve mindenki a férfiak elégedettségével rendelkezne.

A marginális hatásokat bemutató táblázatokban a becsült együtthatók szignifikancia-szintjét tüntetjük fel. Ez az eljárás csak akkor volna teljesen korrekt, ha a becsült változó kétértékű. Többértékű magyarázott változó esetén azonban a változó egyes szintjeihez tartozó becsült peremértékek relatív hibája eltér egymástól, nem ugyanazon a szinten szignifikánsak a becslések, sőt előfordulnak olyan esetek (például az osztrák becslés *nagyon elégedetlen* kategóriája esetében, aminek nagyon kicsi az esetszáma), amikor a becslés még 10 százalékos szinten sem szignifikáns. Ugyanakkor összességében, a marginális hatás becsült várható értéke 0-tól való eltérésének (vagy két változó marginális hatása várható értéke különbözőségének) a szignifikanciája nem tér el érdemben a becsült együttható szignifikanciájától.

A BECSLÉSI STRATÉGIA

Kétféle becslési stratégiát alkalmaztunk az egyesített adatállományon. Az egyik esetben kivétel nélkül minden magyarázó változó interakcióban szerepelt a kétértékű (magyar-osztrák) ország változóval, ami külön is ott van a magyarázó változók között. Ha a becsült változónk kétértékű volna (pl. összevonnánk két kategóriába: elégedett versus nem elégedett), akkor ez a megoldás pontosan ugyanazokat az együtthatókat és marginális hatásokat adná, mintha külön-külön végeztük volna el a becsléseket a két ország adatain. Ebben az esetben az *ország* változó együtthatója nem más, mint a két külön becslés konstansának a különbsége, ezen túl nincs tartalmi jelentése. Több kategóriából álló magyarázó változó esetén nem egészen ez a helyzet, mert ott a becslés során több

(a kategóriák számánál eggyel kevesebb) konstanst állítunk elő, ami kicsit bonyolítja a helyzetet. De az egybe és a külön becslés együtthatói között olyan kicsiny a különbség, hogy gyakorlatilag kezelhetjük ebben az esetben is egyformának az eredményeket.

Az ilyen módon történő együttes becslés előnye a külön-külön becsléssel szemben, hogy közvetlenül tesztelni tudjuk a két országra becsült együtthatók egyenlőségét.

A másik esetben egyáltalán nem alkalmaztunk interakciót, minden változó egységes, és természetesen itt is szerepel az *ország* változó. Ekkor az ország változó marginális hatása azt mutatja, hogy mennyit nem tudtunk az egységes modellel megmagyarázni a két ország szubjektív jóllétének eltéréseiből.

Az együttes becslés során közös skálára kell transzformálni a jövedelem adatokat. Ennek során a Ft/euro árfolyamot korrigáltuk az Eurostat adatai szerinti, az EU28 átlagához viszonyított vásárlóerőparitással⁷. Ennek alapján az 1 osztrák euro = 157 forint átváltást alkalmaztuk.

A becslés során a háztartás egy fogyasztási egységre jutó jövedelmének logaritmusát alkalmaztuk. A fogyasztási egység képzése során az $L^{0.73}$ létszám-ekvivalens alkalmaztuk (tehát ezzel az értékkel osztottuk a háztartás rendelkezésre álló jövedelmét), ahol L jelöli a háztartás létszámát. Többszemélyes háztartás esetén a 2. személy kb. 0,66 egységnek, a 3. személy 0,57 egységnek, a 4. személy pedig 0,52-nek számít.

4. A SZUBJEKTÍV JÓLLÉT BECSLÉSE

A bevezetésben röviden áttekintettük a szubjektív jóllétet befolyásoló legfontosabb tényezőket. A tényező-csoportok kialakításában és konkrét változóknál való megjelenítésében értelemszerűen szerepet játszott a rendelkezésünkre álló változók köre is. Az összehasonlítás során a következő főbb változókat, illetve változó csoportokat alkalmaztuk:

1. jövedelem,
2. vagyoni helyzet, lakáskörülmények,
3. demográfia,
4. családi körülmények,
5. aktivitás,
6. iskolai végzettség,
7. szubjektív egészségi állapot,
8. társadalmi kapcsolatok,
9. fizetési kötelezettségek és jövedelem viszonya,

⁷

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00120>

10. életkörülmények megítélése.

Először csak az első 8 szempontot vontuk be a becslésbe, a második ütemben került sor a fizetési kötelezettségekkel és az életkörülmények megítélésével kapcsolatos változók figyelembe vételére. Az első és az utolsó két változócsoport az egész háztartásra vonatkozik, ezek esetében tehát háztartásonként csak egy választ ismerünk, a többi a személyi kérdőívől származik. A 2. táblázat annak a becslésnek az eredményeit mutatja be, ahol minden változó az ország változóval interakcióban szerepelt. (Lásd erről az előző szakasz *Becslési stratégia* pontját.) A kapott együtthatókat a Függelék F.2. táblázatának magyar és osztrák oszlopai tartalmazzák.

A tartalmi vizsgálat megkezdése előtt, az előző szakaszban már alkalmazott *nem* példáján, még egyszer visszatérünk a marginális hatás pontos értelmezésére.

Az 1. modell osztrák becslésének *Nő* sorában szereplő 0,06 érték például azt jelenti, hogy Ausztriában a nők elégedettebbek az életükkel, mint a férfiak, és a férfi-nő változó hatása az 1. táblázat 4,16-os osztrák átlagára 0,06. Vagyis ennyi volna a különbség az átlagos elégedettségi értékek között, ha minden egyéb körülményt változatlanul hagyva, a férfiak is a nők elégedettségével rendelkeznének, illetve fordítva.

Ha mindenki a nők elégedettségével rendelkezne, akkor az osztrák átlagos elégedettség szintje 4,18 lenne, míg ha mindenki a férfiakéval, akkor 4,12; ezek különbségéből adódik a 0,06-os érték. Az egyes elégedettségi szintek peremértékei között a legnagyobb eltérés a *nagyon elégedett* csoportban van, ide a megkérdezettek 38,2 százaléka tartozna, ha mindenkire a nők elégedettsége volna jellemző, és 34,8 százaléka, ha a férfiaké (az 1. táblázatban bemutatott tényérték 36,8 százalék). Itt tehát egy szignifikáns, de nem túl nagy mértékű eltérésről van szó. A továbbiakban (egy eset, a szubjektív egészségi állapot kivételével) a marginális hatások ismertetésére szorítkozunk, magukat a peremértékeket nem közöljük.

2. táblázat

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők marginális hatása, 2006

Háztartásokra klaszterezett rendezett logit becslés, függő változó: 16 éven felüliek élettel való elégedettsége, Nmagyar = 9417, Nosztrák=9067

	1. modell			2. modell		
	magyar	reláció	osztrák	magyar	reláció	osztrák
Ekvivalens jövedelem logaritmus	0,28***	>***	0,13***	0,07**		0,07***
Lakás területe (10 m ² -ben)	0,00	<*	0,01***	0,00	<*	0,01***
Van autó a háztartásban	0,13***		0,09***	0,02		0,06**
Rossz minőségű lakásban lakik	-0,08***	>***	-0,14***	-0,03	<***	-0,11***
Nincs a lakásában fürdőszoba	-0,08		-0,12**	-0,05		-0,08*
Nem magán bérlakásban él	-0,11**	<*	0,04	-0,08	<*	0,05**
Nő	0,02	<*	0,06***	0,04**		0,06***
Kor (évtizedben)	0,06***		0,04***	0,04***		0,02***
Házass- vagy élettársával együtt él	0,17***	<*	0,20***	0,11***	<***	0,18***
Gyermekeit egyedül nevelő szülő	-0,13**		-0,04	-0,08		0,00
Alkalmazott			referencia csoport			
Vállalkozó	0,16**	>***	-0,02	0,04		-0,03
Munkanélküli, közfoglalkoztatott	-0,32***	>***	-0,41***	-0,21***	>*	-0,32***
Tanuló	0,35***	>***	0,13***	0,37***	>*	0,12***
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	0,09**		0,00	0,06		0,00
Gyereket gondozza	0,21***	>*	0,02	0,16***		0,02
Háztartásbeli	-0,02		0,04	-0,04		0,05
Rokkant, egyéb inaktív	0,02		0,03	0,01		0,07
Munkanélküli családtagja	-0,10**		-0,02	0,01		0,01
Iskolai végzettség: ált. isk.			referencia csoport			
Iskolai végzettség: szakma	-0,03	<***	0,06***	-0,02	<*	0,04*
Iskolai végzettség: érettség	0,03	<*	0,12***	-0,02	<*	0,07**
Iskolai végzettség: felsőfok	0,23***		0,11***	0,15***		0,06*
Egészségi állapota: nagyon rossz			referencia csoport			
Egészségi állapota: rossz	0,34***		0,39***	0,28***		0,38***
Egészségi állapota: közepes	0,66***	<*	0,81***	0,52***	<*	0,76***
Egészségi állapota: jó	0,86***	<***	1,05***	0,68***	<***	0,96***
Egészségi állapota: nagyon jó	1,17***	<***	1,35***	0,95***	<***	1,23***
Nem ment orvoshoz, mert túl messze	-0,62***		-0,61	-0,51***		-0,38
Nem számíthat senki segítségére	-0,13***		-0,12***	-0,10***		-0,10***
Napi személyes társ. kapcsolat	0,08***	<***	0,18***	0,04	<***	0,16***
Heti személyes társ. kapcsolat	0,04	<*	0,09***	0,00	<***	0,07***
Volt színházban	0,19***		0,12***	0,11***		0,10***
Fizetési késedelembe esett	-		-	-0,02	<*	-0,14**
Lakásrezsi terhe	-		-	-0,06**		-0,02
Hogyan tud megélni a háztartás	-		-	0,22***	>***	0,09***
Nem engedhetnek meg maguknak						
... minden másnap főétkezést	-		-	-0,12***	>*	0,00
... évi 1 hét nyaralást	-		-	-0,11***	>***	0,03
... új ruhákat	-		-	-0,08***		-0,01
... havi vendégfogadást	-		-	0,01	<***	-0,14***
... váratlan kiadást	-		-	-0,06**		-0,08***

Megj.: *** 1 százalékos szinten, ** 5 százalékos szinten, * szinten szignifikáns együttthatók. (A szignifikancia szintek a megfelelő együttthatót és nem a marginális hatását jelzik.) Az egyenlőtlenség jelek az osztrák és magyar együttthatók viszonyát mutatják. A hozzájuk tartozó csillagok azt jelzik, hogy az adott szignifikancia szinten elutasíthatjuk azt a hipotézist, hogy az osztrák és magyar együttthatók megegyeznek egymással. Ahol nem szerepel reláció jel, az azt jelzi, hogy 10 százalékos szignifikancia szinten sem utasíthatjuk el az együttthatók egyenlőségére vonatkozó hipotézist. A becslt együttthatókat a Függelék F2. táblázatában közöljük.

JÖVEDELEM, VAGYONI HELYZET, LAKÁSKÖRÜLMÉNYEK

A magasabb háztartási jövedelem mindkét országban növeli a szubjektív jóllétet, az átlagos hatás Magyarországon sokkal erősebb. Ez megfelel annak az általános megfigyelésnek, amit a cikk 2. szakaszában említettünk, hogy a jövedelemhatás erősebb az átmeneti országokban, mint a fejlett piacgazdaságokban. Felmerülhet, hogy az átlagos marginális hatás torzképet mutat, elfedi a különböző jövedelemszintek melletti esetlegesen eltérő hatásokat, de nem ez a helyzet. A jövedelem logaritmusának függvényében nézve a marginális hatás alig változik. A magyar esetben például a jövedelem 10. decilisében 0,289, a 90. decilisben pedig 0,277 az értéke. Az osztrák esetben is hasonlóan csekély a változás.

A vagyon egyik közelítéseként használt lakásterület csak az osztrák esetben növeli a szubjektív jóllétet, míg a másik vagyoni proxy, az autó, mindkét országban.

Rossz minőségűnek akkor nevezünk egy lakást, ha a következők közül legalább egy fennáll: a lakás nedves, beázik, sötét, zajos vagy a környezete szennyezett. A rossz minőségű lakás értelemszerűen rontja a szubjektív jóllétet. Ennek a tényezőnek Ausztriában nagyobb a marginális hatása, viszont ott kisebb a rossz lakások aránya (lásd az F1.8. táblázatot).

Ami a lakásokkal kapcsolatosan igazán érdekes, az a lakásbérletéhez való viszony. *Magyarországon az, hogy egy család állami vagy önkormányzati bérlakásban él, rontja a szubjektív jóllétet, míg Ausztriában – ahol a magyarhoz képest ötszörös a nem magán bérlakásban élő családok aránya – nincs ilyen hatás.* A kérdésre a 2. modell kapcsán még visszatérünk.

DEMOGRÁFIA, CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEK

Ausztriában a nők elégedettebbek az életükkel, mint a férfiak, Magyarországon viszont az 1. modellben nincs szignifikáns különbség a két nem között.

Az életkor hatását a szokásos módon másodfokú függvénnyel becsüljük. Az elsőfokú tag együttthatója negatív, a másodfokúé pozitív (lásd az F2. táblázatot), tehát az elégedettség a kor konvex függvénye, a fiatalok és az idősek elégedettebbek az életükkel, mint a középkorúak. A függvény minimuma a magyar esetben 37, az osztrákban 39 évnél adódik, vagyis az emberek 35-40 éves koruk táján a legkevésbé elégedettek az életükkel. A kor hatását tekintve a két ország között nincs érdemi eltérés. Ez az eredmény megfelel a várakozásoknak, az OECD [2011] kötet szerint a vizsgált országok körében 35 és 55 év között van a szubjektív jóllét minimuma és Hayo [2007] is hasonló eredményt kapott. Deaton [2008] szerint viszont Kelet-Európában a szubjektív egészségi állapot és szubjektív jóllét az életkorral folyamatosan romlik. Ez a megállapítás a szubjektív egészségi állapotot illetően Magyarországra is igaz, de a szubjektív jóllét tekintetében nem áll fenn.

Ha valakinek van párja (akár házas, akár élettársa) és együtt is él vele, jelentős mértékben növeli az elégedettséget. Ausztriában ez a hatás szignifikánsan, bár nem nagy mértékben erősebb, mint Magyarországon. *Az elégedettség szempontjából egyik országban sincs különbség a házaspárok és az élettársak között, sem a férfiak, sem a nők esetében.* Ez arra enged következtetni, hogy az élettársi kapcsolat közös döntés eredménye, illetve ha nem, akkor nincs tipikus *gender* jellegű szempont a döntésben.

A gyermeküket egyedül nevelő szülők Magyarországon jelentősen elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek. Ausztriában nincs ilyen hatás, ami arra utal, hogy Magyarországon nehezebb feladat gyermeket egyedül nevelni, mint Ausztriában. A családszerkezettel, gyerekszámával kapcsolatban más, az elégedettségre ható összefüggést nem találtunk.

AKTIVITÁS

Az aktivitás esetén a legnagyobb létszámú csoporthoz, az alkalmazottakhoz viszonyítjuk az elégedettséget. Feltűnő, hogy a vállalkozók szubjektív jólléte Magyarországon magasabbnak tűnik, mint az alkalmazottaké. Hasonló összefüggést talált Lelkes [2006b] a kilencvenes évekre vonatkozóan, arra következtetve, hogy a piacgazdaságra történő áttérés leginkább a vállalkozók számára volt előnyös. Nem kizárt, hogy ez így volt a kilencvenes években, de most egyáltalán nem erről van szó. A 2. modell tárgyalásakor látni fogjuk, hogy itt valószínűleg *látzólagos hatásról van szó, amit minden bizonnyal az eltitkolt jövedelem okoz.* A vállalkozók esetében nagyobb a rejtett jövedelem, mint más társadalmi csoportoknál, így a tényleges jövedelmük magasabb, mint amit a becslés során alkalmazni tudunk. Ennek következtében a jövedelem szubjektív jóllétet növelő hatása kevésbé érvényesül. Ausztriában ilyen jelenséget nem tapasztalhatunk.

A munkanélküliek mindkét országban elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek. Mivel a becslés során a jövedelemre, vagyoni helyzetre, lakáskörülményekre egyaránt kontrollálunk, a kapott eredmény a munkanélküliség szubjektív jóllétet rontó hatásának az eredménye. Ez arra utal, hogy – legalábbis az esetek többségében – a munkanélküliség nem szabad, hasznosság maximalizáló döntés, hanem kényszer eredménye.

Első ránézésre meglepő, hogy Ausztriában a munkanélküliség szubjektív jóllétet rontó marginális hatása erősebb, mint Magyarországon. Ennek a jelenségnek alapvetően az az oka, hogy a magyar esetben kevésbé van hova romolni, mivel az érintettek szubjektív jólléte már amúgy is rendkívül alacsony. Mint a 3. táblázatból látható, a munkanélküliek átlagos elégedettségi értéke mindössze 2,3. A munkanélküliek elégedettségének átlagtól való abszolút eltérése Ausztriában 0,68, míg Magyarországon ennél valamivel kisebb, 0,62, viszont a relatív eltérés Magyarországon a nagyobb.

Az étellel való elégedettség aktivitás szerinti átlagos értékei Ausztriában és Magyarországon, 2006, % (súlyozott adatok)

	Átlagos elégedettség		Az összesenhez viszonyítva	
	magyar (N=9417)	osztrák (N=9067)	magyar	osztrák
Alkalmazott	3,01	4,26	1,03	1,03
Vállalkozó	3,17	4,23	1,08	1,02
Munkanélküli	2,31	3,48	0,79	0,84
Tanuló	3,39	4,45	1,16	1,07
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	2,93	4,03	1,00	0,97
Gyermekét gondozza	3,14	4,42	1,07	1,06
Háztartásbeli	2,69	4,24	0,92	1,02
Rokkant, egyéb inaktív	2,44	3,74	0,83	0,90
Átlag	2,93	4,16	1,00	1,00

Magyarországon – Ausztriával szemben – nem csak a munkanélküliek maguk, hanem nem munkanélküli családtagjaik is elégedetlenebbek az életükkel (ez egybevág korábbi megállapításainkkal, lásd Molnár – Kapitány [2006], [2007]). Ez annak a következménye, hogy valamelyik családtag munkanélkülisége súlyosan veszélyezteti az egész család megélhetését. A kérdésre a 2. modell elemzése során még visszatérünk.

A tanulók mindkét országban elégedettebbek az életükkel, mint a többiek, az aktivitás szerinti bontásban kiemelkedően ők a legelégedettebbek. A magyar marginális hatás jelentősen meghaladja az osztrákot, ami valószínűleg részben a munkanélküliségnél írtakhoz hasonló, de ellenkező irányú mechanizmusnak tulajdonítható: Ausztriában már alig van hova emelkednie az értéknek. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy *az étellel való elégedettség növelésének egyik leghatékonyabb eszköze a tanulás.*

Magyarországon a gyereket gondozók is az átlagnál elégedettebbek. Itt nem a gyermekgondozás tényéről, hanem az aktivitási státuszról, a valamilyen formában gyermekgondozási szabadságon lévőkről van szó. Felmerül a kérdés, hogy minek a hatásáról van szó: a kisgyermek miatti örömről vagy az ellátás biztonságáról. A magyar gyermekgondozási rendszer sajátosságai miatt a legfeljebb 3 éves gyermeket nevelő anyák és a gyermekgondozási szabadságon lévők között nagyon nagy az átfedés, a két változó együtt nem vizsgálható. Ha a gyermekgondozási szabadság helyett a kisgyerekek nevelését használjuk magyarázó változónak, akkor szintén szignifikáns, de kisebb marginális hatást kapunk. Az látszik valószínűnek, hogy itt a két szempont együtteséről van szó, a kisgyermek feletti öröm és az ellátás biztonsága egyaránt szerepet játszanak az elégedettség növelésében.

Ausztriában – ahol eltérő a gyermekgondozás rendszere, ennek megfelelően jóval kisebb a gyermekgondozási szabadságon lévők száma is (lásd F1.3. táblázat) – a legfeljebb 3 éves gyermeket nevelő anyák elégedettsége akkor lesz 5 százalékos szinten szignifikánsan nagyobb a többiekénél, ha összevonjuk a háztartásbeli kategóriával. Megjegyezzük, hogy a gyerekekkel

együtt élő kisgyerekes apák – akiknél az aktivitással való összefüggés nem jelenik meg zavaró tényezőként – mindkét országban kis mértékben elégedettebbek az életükkel, igaz Magyarországon ez csak 10 százalékos szignifikancia szinten mutatható ki. (A kisgyerekes apákra vonatkozó értékeket nem tüntettük fel a táblázatokban.)

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

Az iskolai végzettség esetében jelentős különbséget tapasztalhatunk a két ország között. Ausztriában a szakmunkások elégedettebbek az életükkel, mint az általános iskolát végzettek és az érettségizettek még inkább elégedettek (a szakmunkások és érettségizettek között szignifikáns a különbség), ugyanakkor az érettségizettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között már nincs különbség. Magyarországon viszont az általános iskolát végzettek, a szakmunkások és az érettségizettek között egyáltalán nincs különbség, egyedül a felsőfokú végzettség az, ami jelentősen megnöveli az élettel való elégedettséget.

A két ország képzési struktúrája sokban különbözik egymástól, amit jól mutat a népesség iskolai végzettsége szerinti megoszlása is (lásd a F1.4. táblázat). Ausztriában sokkal magasabb a szakmai végzettséggel rendelkezők aránya mint Magyarországon, relatíve kevesebb az érettségizett és a felsőfokú iskolai végzettségű. Nem célunk a két oktatási rendszer összevetése; a megoszlások ilyen eltérése még hangsúlyosabbá teszi eredményeinket: a szakmunkások és érettségizettek magasabb elégedettsége sokkal több embert érint, és ezért jobban növeli az átlagos elégedettséget, mint a felsőfokú végzettségűeké Magyarországon.

Joggal vélelmezhető, hogy a magasabb iskolai végzettségűek jövedelme magasabb, szélesebb társadalmi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek és az egészségi állapotuk is jobb, mivel munkájuk kisebb fizikai igénybevételt jelent. Ezek az összefüggések azonban más változók hatásában megjelennek. Ha a magyarázó változók közül elhagynánk például a társadalmi kapcsolatokat leírókat, akkor már szignifikáns különbség adódna a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek elégedettsége között. (A már említett Kopp–Mészáros [2012] tanulmány az érettségizettek és a 8 általánost végzettek között is jelentős boldogság-különbséget talált, bár se pontos modell-specifikációt, se szignifikancia-szinteket nem közöltek. Leírásuk arra utal, hogy magyarázó változóként csupán az életkort és az aktivitást használták, még a jövedelmet sem. Minden bizonnyal a magyarázó változók túlzottan szűkre szabott köre okozza az eltérést.)

Az iskolai végzettség elégedettségre gyakorolt hatásában tehát csak a magyarázó változók között nem megjelenő tényezők játszhatnak szerepet, így a nagyobb társadalmi megbecsültség, több szabadidő, rejtett jövedelem vagy a magasabb képzettség folytán megszerzett olyan tudások és képességek, amelyek elégedettebbé teszik az életet. Sokatmondó, hogy Magyarországon az ilyen típusú hatások csak a felsőfokú végzettség esetén

jelennek meg. Az is valószínűsíthető mindezek alapján, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűeknek fajlagosan nem nagyobb a rejtett jövedelmük, mint a felsőfokú végzettségűeknek (lásd erről még Molnár–Kapitány (2010).)

A kapott eredményből fontos társadalompolitikai következtetések is adódnak. *A felsőfokú végzettségűek arányának növelése minden bizonnyal hozzájárulna a magyarok élettel való elégedettségének növeléséhez. Ennél is nagyobb hatása lehetne azonban annak, ha a szakmunkásképzés és a középiskola olyan kompetenciákhoz juttatná a diákokat, amelyek elősegítik az elégedettebb életet.*

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

A szubjektív jóllétet legnagyobb mértékben a szubjektív egészségi állapot határozza meg, melynek megoszlását az F1.5. táblázat tartalmazza. A két országban körülbelül ugyanannyian tartják jónak az egészségi állapotukat, de Ausztriában a nagyon jó egészségűek 23 százalékponttal többen vannak. Magyarországon mintegy 10-10 százalékponttal többen a közepes és rossz egészségi állapotúak, és egy kicsivel a magukat a nagyon rossz kategóriába sorolók is. Az egyes kategóriákat a szokásos módon 1-től 5-ig pontozva *a magyar átlag 3,37, míg az osztrák 3,99.*

Amint azt a 2. táblázat megfelelő soraiból láthatjuk, a magyar esetben a nagyon jó egészségi állapotnak a nagyon rosszhoz viszonyított marginális hatása az élettel való elégedettségre 1,17, ami lényegében megegyezik a magyar és az osztrák szubjektív jóllét átlagos értékeinek különbségével. Ugyanakkor Ausztriában az egészségi állapot hatása még erősebb, mint Magyarországon.

Az egészségi állapot nagy jelentőségére tekintettel érdemes a becsült marginális hatás részleteit is bemutatni. A 4. táblázat magukat a peremértékeket (*margin*), és nem a marginális hatásokat tartalmazza. A 2. táblázatban jelzett marginális hatások a 4. táblázat *Átlag* sorában szereplő értékek különbségei. A táblázat egyes értékei azt jelzik, hogy ha például mindenkinek *nagyon rossz* (vagy *rossz*, és így tovább) volna az egészségi állapota, akkor a logisztikus becslésből számítható predikciók alapján várhatóan hány százalékuk volna *nagyon elégedetlen, meglehetősen elégedetlen*, és így tovább az életével.

A táblázatból láthatjuk, hogy ha – *ceteris paribus* – Magyarországon mindenkinek *jó* lenne a szubjektív egészségi állapota, Ausztriában pedig mindenkinek *nagyon rossz*, akkor kapnánk nagyjából ugyanazt az átlagos elégedettségi értéket. Változatlan átlagos marginális hatások mellett, ha a magyar egészségi állapot megoszlása megegyezne az osztrákéval, akkor mintegy 0,2-del volna magasabb a szubjektív jóllét átlagos értéke Magyarországon. Ennek kapcsán ismét utalunk Lackó Máriaának a 2. szakaszban már tárgyalt eredményeire, amelyek

az Ausztriához képest rosszabb magyar egészségi állapotot elsősorban az alkohol- és dohányfogyasztással magyarázzák.

4. táblázat

A szubjektív jóllétnek a szubjektív egészségi állapot szerinti becsült peremértékei, %

elégedettség szintje	magyar						osztrák					
	tény	szubjektív egészségi állapot					tény	szubjektív egészségi állapot				
		1.	2.	3.	4.	5.		1.	2.	3.	4.	5.
1.	11	29	18	11	7	4	1	4	2	0	0	0
2.	18	29	25	19	14	9	1	8	3	1	1	0
3.	44	34	43	46	46	40	18	62	47	25	16	7
4.	23	8	13	21	28	38	44	23	40	52	49	38
5.	4	1	2	3	5	9	37	3	8	21	34	55
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Átlag	2,93	2,23	2,57	2,88	3,09	3,40	4,16	3,11	3,50	3,92	4,17	4,47

Megjegyzések: Az elégedettség szintjei: 1 = nagyon elégedetlen, 2 = meglehetősen elégedetlen, 3 = elégedett is meg nem is, 4 = meglehetősen elégedett, 5 = nagyon elégedett. A szubjektív egészségi állapot szintjei: 1 = nagyon rossz, 2 = rossz, 3 = közepes, 4 = jó, 5 = nagyon jó. A táblázat egyes oszlopai rendre azt mutatják, hogy ha mindenkinek nagyon rossz, rossz, stb. volna az egészségi állapota, akkor milyen elégedettségi megoszlást prediktálhatunk. A *tény* oszlopokban az 1. táblázatban szereplő értékek szerepelnek, egész százalékra kerekítve.

A táblázatban szereplő minden becsült érték 1 ezrelékes szinten szignifikáns.

Az egészségi állapothoz kapcsolódó probléma, hogy valaki, akinek orvosi vagy fogorvosi ellátásra lett volna szüksége, azért nem vette igénybe, mert *túl messze volt az orvos, nem volt oda közlekedési eszköz*. Ausztriában gyakorlatilag nem volt ilyen eset (4 fő), Magyarországon a minta fél százalékával fordult ilyen elő. A kis esetszám ellenére a változó nagyon erősen, 1 ezrelékes szinten szignifikáns és rendkívül nagy marginális hatás kapcsolódik hozzá. Ez a hatás nem a megbetegedés tényéből fakad, mert az orvoshoz nem menés többi oka esetében (túl drága, félt, stb.) nem mutatható ki. Úgy tűnik, hogy ez a változó a területi elzártság jó mérőszáma.

A 2. alfejezetben volt róla szó, hogy a szubjektív egészségi állapot az étellel való elégedettség becslésekor valójában endogén változó, mivel a szubjektív jóllét is hat az egészségre. Ha egzogén változóként kezeljük, akkor valószínűleg felülbecsüljük a hatását. Megpróbáltuk vizsgálni az endogenitás kérdését, de ahogy az adatokról szóló részben volt róla szó, csak kétéves magyar panellel rendelkezünk. A Binder–Coad [2012]-ben alkalmazott módszert követve elvégeztük a két változó közötti vektor autoregressziós becslést. Ennek eredményeként azt kaptuk, hogy egyik évről a másikra nincs hatása a szubjektív jóllétnek az egészségi állapotra. Ez az eredmény nem mond ellent a Binder–Coad cikk eredményeinek, hiszen ők is hosszabb távú hatást mutattak ki. A kétéves panel alapján természetesen semmilyen elvi következtetést nem lehet levonni, de az a tény, hogy egy éven belül csak egyirányú hatás van valószínűvé teszi, hogy az egzogén kezelés révén elkövetett felülbecslés nem túl nagy.

TÁRSADALMI KAPCSOLATOK

Az 1. modell utolsó blokkját a társadalmi kapcsolatok alkotják. Azoknak, akik nem számíthatnak senki segítségére várható módon rosszabb a szubjektív jóllétük, mint a többieknek. Azok tartoznak ebbe a csoportba, akiknek nincs olyan rokonuk, barátjuk, szomszédjuk, akinek számíthatnak a segítségére, továbbá akiknek egyáltalán nincsenek barátaik vagy rokonaik. Meglepő, hogy Magyarországon a megkérdezettek 8 százaléka mondta azt, hogy egyáltalán nincs barátja, míg Ausztriában ez az arány 2 százalék alatt van. Meglepő módon *Ausztriában a gyakori személyes rokoni vagy baráti találkozóknak sokkal nagyobb a szubjektív jóllétet növelő hatása, mint Magyarországon.* Igaz, Magyarországon nagyobb azok aránya, akik naponta találkoznak rokonaikkal, vagy barátaikkal. Lehetséges, hogy a két országban másfajta kapcsolatot értenek barátság alatt, de ez nem befolyásolja azt a tényt, hogy az esetleg eltérő barátságfogalom mellett is a kapcsolatok személyes tartása Ausztriában nagyobb mértékben járul hozzá az élettel való elégedettséghez. Ugyanolyan irányba mutató eredményt kaptunk tehát, mint a párkapcsolatok megléte esetében.

NÉHÁNY EGYÉB KÉRDÉS

Először egy kakukktózás jellegű változóról teszünk említést, inkább érdekességként, bevallva, hogy a kapott eredmény interpretációját illetően csak találgatni tudunk. Az volt a hipotézisünk, hogy a különböző kulturális- és sportrendezvények (színház, mozi, komoly és könnyűzenei koncertek, múzeum, stb.) látogatása növeli a szubjektív jóllétet. Ilyen hatást azonban csak a színház esetében találtunk, ott viszont mindkét országban kifejezetten nagy szignifikanciával és meglehetősen erős marginális hatással. Ha Magyarországon mindenki járna színházba (jelenleg a népesség mintegy negyede megy el legalább egy évben egyszer), akkor mintegy 0,2-del növekedne az átlagos szubjektív jóllét. Úgy tűnik, hogy a színháznak ebből a szempontból kitüntetett szerepe van a többi kulturális tevékenységhez, szórakozási formához képest.

Az adatokról szóló alfejezetben említettük, hogy azokat, akiknek van külföldi állampolgársága elhagytuk számításainkból, de elvégeztük a becsléseket úgy is, hogy külön változóként szerepeltek. Ettől a módosítástól az együtthatók a magyar esetben szinte egyáltalán nem és az osztrák esetben is csak nagyon csekély mértékben változtak. Magyarországon a (részben) külföldi állampolgárok esetében a marginális hatás 0,25 volt, de ez a viszonylag magas érték, a kis esetszám miatt csak 10 százalékos szinten szignifikáns. Ausztriában -0,14-et kaptunk, erős szignifikancia mellett. Magyarországon tehát a (részben) külföldi állampolgárok elégedettebbek, Ausztriában pedig elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek.

AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEKRE VONATKOZÓ VÁLTOZÓK

A 2. modellben újabb, a megélhetés nehézségeit tükröző, részben szubjektív változókat is bevontunk az elemzésbe: fizetési késedelem a lakáshitel törlesztése vagy a lakásrezsi valamelyik elemének fizetése során; a lakásfenntartási költségek terhének szubjektív megítélése; az általános megélhetési nehézségek szubjektív megítélése; deprivációs mutatók (megengedhetnek-e maguknak legalább minden második nap főétkezést, évi 1 hét nyaralást, új ruhák vásárlását, havi egy vendégfogadást, valamint ki tudnak-e fizetni Magyarországon 40 ezer forint, Ausztriában 800 euro váratlan kiadást). A változók megoszlását lásd a Függelék F1.6., F1.7. és F1.8. táblázataiban. Ezeknek a változóknak a bevonására több lépésben került sor, a táblázatokban csak a végső változatot tüntetjük fel, de az elemzés szempontjából nem közömbösek a közbülső lépések sem.

Magyarországon a népesség 14 százalékaival fordult elő a 2006 tavaszi adatfelvétel előtti 12 hónap során, hogy lakásfenntartással kapcsolatos fizetési késedelembe esett. (Most jelentősen nagyobb ez az arány.) Ausztriában az ilyen helyzetbe kerültek aránya nem érte el a 2 és fél százalékot. A késedelembe esés ténye csak részben függ össze a pillanatnyi jövedelemmel, ezen kívül két másik tényezőt is tükröz. Egyrészt összefügg a kiadási preferenciákkal: ha a család jövedelme nem elegendő a kiadások fedezésére, akkor mely kiadásaikat fogják vissza jobban és melyeket kevésbé, másrészt tükrözheti az elmúlt időszak jövedelemváltozását is. Könnyen elképzelhető, hogy a család korábban, egy magasabb jövedelmi szint mellett gond nélkül fenn tudta tartani a lakását, de a valamilyen okból csökkenő jövedelem miatt már gondot okoz a lakásrezsi fizetése. Eközben más családok esetében, akik korábban is alacsonyabb jövedelemből gazdálkodtak, nem került sor nagyobb költségű lakás vásárlására vagy bérlésére, így esetükben nem fordult elő fizetési késedelem.

A fizetési késedelem figyelembe vétele eredményeként lényegében nullára csökken a munkanélküliek családtagjai esetében talált, szignifikánsan negatív együttható. Esetükben minden bizonnyal az imént tárgyalt hatás érvényesült: a munkanélküliség előtt vásárolt, bérelt lakás terhei valamelyik családtag munkanélkülivé válásának hatására már nehezen, esetleg egyáltalán nem megfizethetővé váltak. A munkanélküliek családtagjainak rosszabb közérzetét ez a tényező okozza.

Két okot feltételezhetünk arra nézve, hogy Ausztriában, szemben Magyarországgal, miért nem találtunk a munkanélküliség esetében a családtagokra továbbterjedő hatást. Az egyik magyarázat az lehet, hogy az ottani munkanélküliségi ellátások inkább lehetővé teszik a lakhatási költségek finanszírozását. A másik, és modellszámításaink alapján ez tűnik a fontosabbnak, a jóval nagyobb bérlakás-szektorban rejlik. Az életkörülményekkel és azok megítélésével kapcsolatos változók figyelembe vétele ugyanis érdekes hatást gyakorolt a nem magánszemélytől bérelt lakásban élő háztartások változójának hatására: Magyarországon

valamivel nőtt a negatív együtttható és ez által elvesztette a szignifikanciáját, Ausztriában viszont markánsan pozitívvá változott. *Ausztriában tehát nem magánszemélytől bérelt bérlakásban élni, az életkörülményeket is figyelembe véve, elégedettség növelő tényező. A nagyobb bérlakás-szektor növeli a lakhatás biztonságát és ezzel az étellel való elégedettséget is.*

A lakásrezsi-késedelemhez hasonló jellegű, de a fizetési késedelembe esőknél nagyobb kört érintő, ugyanakkor szubjektívebb jellegű változó a lakásrezsi-teher mértékére vonatkozó kérdésre adott válasz. Mindkét országban a megkérdezettek 62-63 százaléka mondta azt, hogy a lakásfenntartás költségei közepes terhet jelentenek, Magyarországon viszont 24 százalék azok aránya, akiknek nagy terhet jelent, Ausztriában pedig ennek valamivel kevesebb, mint a fele. A modellben ezt a változót folytonos változóként kezeltük, 1 értéket rendelve az *egyáltalán nem jelent terhet*, 2-t a *közepes terhet jelent* és 3-at a *nagy terhet jelent* válaszokhoz. Ennek a kezelési módnak csak a kényelmesebb bemutatás az oka, mert így kevesebb sorból állnak a már így is nagy méretű táblázataink. Elvégeztük a becsléseket úgy is, hogy külön-külön két értékű változót rendeltünk az egyes válaszokhoz, de lényegében ugyanazt az eredményt kaptuk.

Ha mind a késedelembe esés, mind a lakásfenntartás terhe változót szerepeltetjük a modellben, akkor előbbi Ausztria, az utóbbi pedig Magyarország esetében szignifikáns. Ami miatt ez a lépésenkénti bevonás érdekes, az a magyar eset. Ennek az újabb változónak a figyelembe vétele eredményeként megszűnt mind a *gyerekét (gyerekeit) egyedül nevelő szülő*, mind pedig a *vállalkozó* változók hatása. (Pontosabban fogalmazva, még 10 százalékos szignifikancia szint mellett sem állíthatjuk, hogy együttthatójuk különbözik 0-tól.) A gyereket egyedül nevelő szülők esetében teljesen analóg a helyzet a munkanélküliek családtagjai esetében írtakkal. A gyereket teljesen egyedül nevelők (tehát nagyszülők sincsenek a családban) többsége vélhetően korábban párkapcsolatban élt és a szétválás, esetleg megözvegyülés hatására maradt egyedüli családfenntartóként egy nagyobb lakásban. Ismét azt sejthetjük, hogy Ausztriában a lakhatási feltételek különbsége miatt nincs ilyen hatás.

Korábban utaltunk már rá, hogy a vállalkozók esetében egészen másról, az eltitkolt jövedelemről van szó. Azon túl, hogy esetükben semmi ok a munkanélküliek családtagjainál vagy a gyereket egyedül nevelő szülőknél elmondott hatásokat feltételezni, az állítást egy egyszerű összehasonlítással igazolhatjuk. Magyarországon azoknak a háztartásoknak, amelyekben van vállalkozó a 80, a többi háztartásnak nem egészen 70 százaléka esik a 0,7 és 1,5 millió Ft közötti ekvivalens jövedelmi sávba. Ezen a jövedelmi sávon belül az adatfelvétel során közölt ekvivalens háztartási jövedelem átlaga és jövedelmi decilisek szerinti megoszlása is lényegében egyforma a vállalkozók és nem vállalkozók között, sőt a vállalkozós háztartások esetében mind az átlag, mind a medián kicsit kisebb is. (Azért korlátozódtunk erre a

jövedelemsávra, mert a vállalkozók jövedelme sokkal szélsőséesebb, mint a többieké, viszonylag sok a kiugróan magas és alacsony érték.)

Ennek ellenére a vállalkozós háztartások esetében 9 százalékponttal alacsonyabb azok aránya, akiknek nem jelent nagy terhet a lakásrezszi fizetése, és ugyanennyivel magasabb azoké, akiknek egyáltalán nem jelent terhet. Hasonló összefüggést találunk akkor is, ha a *hogyan tud megélni a háztartás?* kérdésre adott válaszokat vizsgáljuk. *A vállalkozós háztartások tehát látszólag ugyanakkora jövedelemből könnyebben élnek, mint a többiek, ami egyértelművé teszi, hogy valójában magasabb a jövedelmük és ennek a hatásáról van szó.* Ausztriában nem találtunk ilyen összefüggést.

A *Hogyan tud megélni a háztartás?* kérdésre 6 lehetséges választ lehetett adni, a *nagy nehézségek árán-tól a nagyon könnyen-ig.* A lakásfenntartás terheit leíró változóhoz hasonlóan a táblázat méretének csökkentése érdekében ezt is folytonos változónak kezeljük.

A változónak Magyarországon meglehetősen nagy a marginális hatása. A 0,22-es érték értelmezése során figyelembe kell vennünk, hogy itt a folytonosnak tekintett változó deriváltjáról van szó. Ha diszkrét változónak kezeljük, akkor a *nagyon könnyen* eset hatása a *nagy nehézségek árán-hoz* képest 0,99. Ausztriában ugyanez az érték 0,57. Az egészségi állapot után ez tehát a legnagyobb hatású változó.

Figyelembe vétele érthető módon mindkét országban csökkenti a jövedelem hatását, Magyarországon különösen erőteljesen. Meglepő módon a magyar esetben az intenzív személyes rokoni és baráti kapcsolatokat leíró változó hatását is megszünteti. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy ezek a kapcsolatok, pontosabban intenzív ápolásuk sokkal inkább a megélhetést könnyítő tényezőként eredményezik a szubjektív jóllét növelését, nem pedig a kapcsolattartás örömeért. Ausztriában ilyen hatást egyáltalán nem tapasztalhatunk.

A megélhetés nehézségeihez kapcsolódó változók figyelembe vétele tehát megszüntette számos változó közvetlen hatását a szubjektív jóllétre, megmaradt viszont a munkanélküliség negatív hatása. Ez egyértelművé teszi, hogy *a munkanélküliség esetében nem (csak) a megélhetési problémák, hanem a munkanélküli helyzet az elégedetlenség forrása.*

Rendkívül érdekes a deprivációs mutatók eltérő hatása a két országban. A magyar esetben egy kivétellel mindegyik fennállása jelentősen rontja a szubjektív jóllétet, összesen mintegy 0,4-del. Az egyetlen kivétel a vendégfogadásról szóló. A megkérdezettek 63 százaléka érzi úgy, hogy nem engedhet meg magának havi egyszeri vendégfogadást, de ez a tény nem rontja szubjektív jóllétüket. Ausztriában nem egészen 10 százalék azok aránya, akik nem engedhetik meg maguknak ezt a kiadást, ami jelentősen rontja szubjektív jóllétüket. Úgy tűnik, a magyar vendégszeretet inkább legenda, mint valóság. Felmerülhet, hogy azért nincs ennek a tényezőnek olyan nagy hatása, mert túl sok embert érint, így kevésbé tűnik normasértőnek és így a szubjektív jóllétet csökkentőnek, ha valaki nem tud vendéget fogadni. Ennek azonban

ellentmond, hogy lényegében ugyanilyen arányban érzik úgy Magyarországon, hogy nem engedhetik meg maguknak új ruha vásárlását, az mégis rontja az étellel való elégedettséget.

KITÉRŐ: MIT ENGEDHETÜNK MEG MAGUNKNAK ÉS MIT NEM?

A modellszámítások apropóján, de azokhoz csak érintőlegesen kapcsolódva, érdemes a *megengedheti-e magának* típusú változókat egy kicsit közelebbről szemügyre venni. A magyar esetben összesen 9 ilyen változó áll rendelkezésünkre, a modellben figyelembe vettekén kívül a következők: megengedhetik-e maguknak, hogy felfűtsék a lakásukat, hogy megajándékozzák szeretteiket, megengedhetnek-e maguknak havi egy éttermi étkezést, illetve havi egy színházat, mozit, egyéb kulturális eseményt. Ezek közül csak a fűtésre vonatkozó áll azt osztrák esetben is rendelkezésre. Ez a változó azért nem szerepel a modellben, mert egyik országban sincs (a többi változótól elkülöníthető) hatása a szubjektív jóllétre.

Az, hogy egy háztartás milyen kiadást engedhet vagy nem engedhet meg magának nem csupán a rendelkezésre álló jövedelemnek, hanem a preferenciáknak is függvénye. Magyarországon 2,7 százalék azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyek a felsorolt 9 tétel egyikét sem engedhetik meg maguknak, 7,7 százalék azoké, akik ezek közül csak egyet engedhetnek meg maguknak, 14,9 százalék pedig azoké, akik kettőt. Érdemes megnézni, hogy mi ez az egy vagy két kiadás.

Ha egyetlen kiadási tételről van szó, akkor az az esetek több mint felében az ajándék szeretteiknek, 40 százalék pedig a lakás fűtése. Ha két dolgot engednek meg maguknak, akkor az esetek kétharmadában a fűtés, ajándék párosról van szó. Az ajándék aránya 89%, a fűtésé 75. Nagyobb tétel még a főétkezés, a többi szórványos.

Az osztrák esetben nincs értelme ezt a kérdést vizsgálni, mert elenyésző azok aránya, akik (az ottani esetben ismert 6 kiadási tételből) nem engedhetnek meg maguknak egyet sem, vagy csak egyet.

A másik vége felől nézve, az összehasonlíthatóság érdekében csak azt a 6 kiadási tételt nézzük, amelyek mindkét országban rendelkezésünkre állnak. Magyarországon a háztartások 15,8 százaléka mindegyiket megengedheti magának. 12,3 százalék azok aránya, akik csak egyet hagynak el. Akik csak egy tételre mondták, hogy nem engedhetik meg maguknak, azoknak 30,5 százaléka a vendéglátást említette, ami megerősíti erre vonatkozó korábbi megállapításunkat. Ezt az új ruha (24 %), a nyaralás (22 %) és a váratlan kiadás (19 %) követi.

Ausztriában a háztartások 61,4 százaléka mind a 6 kiadási tételt megengedheti magának, és 16,7 azok aránya, akik csak egyet. Az osztrák esetben tehát a társadalom jövedelmi skáláján sokkal lejjebb helyezkedőkről van szó, mint a magyarban, ezt érdemes az összevetéskor szem előtt tartani. Ennek ellenére érdekes, hogy itt az esetek több mint a felében (51,5 %) a váratlan kiadás fedezése az az egy dolog, amit nem engedhetnek meg maguknak. Ezt a

nyaralás követi (31 %), míg a vendégfogadást csak 6 százalék említi. Érdekes, hogy a legkevésbé elhagyott tétel (0,7 %) az új ruha.

EGYÜTTES BECSLÉS

A magyar és osztrák adatok interakciók nélküli együttes becslésének eredményeit a Függelék F2. táblázatának *együtt* oszlopának adatai mutatják. A becsült együtthatók kevés kivételtől eltekintve a magyar és az osztrák értékek közé esnek. Ebben a becslésben érvényre jut a jövedelmi és vagyoni helyzet különbségének a hatása is. A jövedelem marginális hatása közelebb van a magyarhoz, mint az osztrákhoz 0,22 és 0,20 között változik.

A *magyar* változó (melynek értéke 1, ha magyar, 0, ha osztrák) átlagos marginális hatása az 1. modellben -0,75, a másodikban -0,63, ami nagyjából a fele a két ország közötti szubjektív jóllébeli különbségnek. Ez azt jelenti, hogy a magyarázó változók eltérő szintje (az alacsonyabb jövedelem, a rosszabb vagyoni helyzet, lakásállomány, egészségi állapot, stb.) felelős a szubjektív jóllétben mutatkozó különbség mintegy feléért, a többi pedig részben a külön becsült együtthatók eltérő nagysága, nagyobb részben pedig a modellben figyelembe nem vett tényezők magyarázzák.

KIEGÉSZÍTÉS: BECSLÉS CSAK MAGYAR ADATOKON

Van két olyan, az eddig gondolatmenetünkbe illeszkedő változó, amelyek sajnos csak a magyar adatállományban vannak meg, viszont nagyon fontosak az elégedetlenség okainak vizsgálata szempontjából, nevezetesen az önkéntes munkavégzés és a gazdagok jövedelméhez való viszony.

Az önkéntes munka logikájában szorosan kötődik a társadalmi kapcsolatokat leíró változókhoz, hatását már korábbi tanulmányunkban (Molnár–Kapitány [2010] is vizsgáltuk. Az volt a pontos kérdés, hogy „végzett-e valamilyen önkéntes, társadalmi munkát környezetete (pl. lakóhelye), családja (pl. a gyermeke iskolája), illetve jótékonyági célok érdekében?” Azokat vettük figyelembe, akik legalább havonta végeztek ilyen munkát, részarányuk nagyon alacsony, mindössze 4 százalék (lásd az F1.9. táblázat utolsó sorát).

A gazdagok jövedelméhez való viszonyt illetően a következő volt a kérdés: „Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?”. Az egyetértés rendkívül nagy arányú, a megkérdezettek 80 százaléka értett egyet ezzel kisebb vagy nagyobb mértékben, ezen belül közel 60 százalék értett alapvetően egyet (lásd F1.8. táblázat). 2002 és 2006 között egyébként közel 10 százalékponttal növekedett azok aránya, akik alapvetően egyetértettek ezzel az állítással (lásd Molnár–Kapitány [2013] 5. táblázat). A becslések azt mutatták, hogy a szubjektív jóllét szempontjából az alapvetően egyetértők és a többiek között van a választóvonal, így az ennek a bontásnak megfelelő kétértékű változót használtuk.

A 2. modell becslését tehát úgy is elvégeztük a magyar adatokon, hogy ezt a két változót hozzávettük. Ez a kiegészítés a többi változó együtthatóján, marginális hatásán nem változtatott érdemben. Mindkét változó 1 százalékos szint mellett szignifikánsnak bizonyult.

Azok, akik legalább havonta végeznek önkéntes munkát elégedettebbek az életükkel, mint a többiek, a marginális hatás 0,14. Ha tehát nagyobb arányú volna az önkéntes munkavégzés Magyarországon, az jelentősen növelné az étellel való elégedettséget.

Azok viszont, akik alapvetően egyetértenek vele, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét nagy mértékben elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek, a marginális hatás -0,25. Ez a jelenség minden bizonnyal összefügg a Tóth [2009] által tárgyalt helyzettel: a World Value Survey adatai szerint az összes vizsgált ország közül Magyarországon terjedt el leginkább az a vélemény, hogy az emberek csak mások kárára tudnak meggazdagodni, szemben azzal az állítással, hogy a vagyon úgy is tud növekedni, hogy mindenkinek jut belőle (lásd Tóth [2009] 13. ábra).

Az tehát, hogy a gazdagok jövedelmének korlátozásával egyetértők aránya emelkedik, egyben a szubjektív jóllét romlását is maga után vonja.

5. A LEGFONTOSABB MEGÁLLAPÍTÁSOK

A nemzetközi összevetések egyértelműen azt mutatják, hogy a magyarok különösen elégedetlenek az életükkel. Az Ausztriával történő összehasonlítás során a következő főbb megállapításokra jutottunk:

1. A magyar és osztrák szubjektív jóllét különbségének legfontosabb magyarázó tényezője a sokkal rosszabb magyar egészségi állapot.
2. A szubjektív jóllétet leginkább javítani képes tényező a jó egészség mellett a tanulás. A tanulók mindkét országban a legelégedettebbek közé tartoznak és a magasabb iskolai végzettség is növeli az elégedettséget.
3. Ausztriában a magasabb iskolai végzettség már a szakmunkások esetében elégedettség növekedéssel jár, Magyarországon azonban a szakmunkás végzettségűek szubjektív jólléte – az egyéb tényezőkre való kontrollálás esetén – nem különbözik az általános iskolai végzettségűekétől. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy – Ausztriával szemben – alacsonyabb a szakmunkások társadalmi megbecsültsége.
4. Míg Ausztriában a középfokú végzettség is elégedettség-növelő tényező és a felsőfok ehhez már nem ad hozzá, addig Magyarországon csak a felsőfokú végzettség esetén tapasztalhatunk nagyobb elégedettséget. Eredményeinkből levonható az a következtetés, hogy a felsőfokú végzettségűek arányának növelése fontos elégedettség-növelő tényező lehetne hazánkban.

5. Az intenzívebb társadalmi kapcsolatok javítják az étellel való elégedettséget. A társadalmi kapcsolatok intenzitása függ az iskolai végzettségtől, ami közvetve növeli a szubjektív jóllétet. A középfokú végzettségűeknek a szakmunkás végzettségűekhez képest nagyobb elégedettsége a nagyobb jövedelem és az intenzívebb társadalmi kapcsolatok következménye, de a középfokú végzettségnek ezen túl, önmagában – szemben a felsőfokúval – nincs elégedettség-növelő hatása. Az iskolai végzettség kimutatott hatása nagy mértékben függ a becslés során figyelembe vett magyarázó változók körétől.
6. Aktivitás szerint vizsgálva a szubjektív jóllétet azt tapasztaljuk, hogy a munkanélküliség az okozott megélhetési problémákon túl is rontja az étellel való elégedettséget. Magyarországon azonban – szemben Auszriával – ez a hatás továbbterjed a munkanélküliek családtagjaira is. A családtagok elégedetlenségét a lakásfenntartással kapcsolatos terhek, a lakhatás biztonságának veszélybe kerülése váltja ki. Ausztriában a sokkal nagyobb bérlakás-szektor következtében nincs ilyen hatás. A nem magán bérlakásban élők – ha a megélhetés biztonságára vonatkozó változókat is figyelembe vesszük – ott viszonylag elégedettebbek az életükkel.
7. Működőképes bérlakás-szektor kialakítása Magyarországon is növelné a szubjektív jóllétet, szemben azzal a hiedelemmel, miszerint a lakás-tulajdonlásnak van ilyen hatása.
8. Más szerzők korábbi vonatkozó megállapításait pontosítva arra a következtetésre jutottunk, hogy a magyar vállalkozók átlagosnál nagyobb elégedettsége az eltitkolt jövedelem következménye.
9. A vonatkozó sztereotípiáktól eltérően Ausztriában sokkal erősebb a társadalmi kapcsolatok elégedettség növelő hatása, mint Magyarországon. Ez egyaránt igaz a párkapcsolatokra, a rokon és a baráti kapcsolatokra. A párkapcsolatok hatását általában a házásokra szokták vizsgálni. Számításaink azt mutatják, hogy ebben a vonatkozásban egyik országban sincs különbség a házas- és élettársak között, az elégedettség szempontjából nem a státusz, hanem a párkapcsolat megléte számít.
10. Magyarországon a rokon és baráti kapcsolatok intenzív ápolása sokkal inkább a megélhetés biztonságát javító tényezőként, nem pedig önértékük folytán növelik az étellel való elégedettséget. Adataink a vendégszerető magyarokról alkotott pozitív önképünket is megkérdőjelezi.
11. Magyarországon az önkéntes munkavégzés együtt jár a nagyobb szubjektív jólléttel, viszont nagyon alacsony az önkéntes munkát végzők aránya.
12. A gazdagokkal szembeni frusztráció, a teljes egyetértés azzal a véleménnyel, hogy korlátozni kellene a gazdagok jövedelmét jelentősen rontja a szubjektív jóllétet.

HIVATKOZÁSOK

- Binder, M. – Coad, A. [2010]: An examination of the dynamics of well-being and life events using vector autoregressions. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 76, 2, pp. 352-371.
- Blanchflower, D. G. [2008]: International Evidence on Well-being. IZA Discussion Paper No. 3354, 2008, p. 91.
- Cai, L. [2010]: The relationship between health and labour force participation: Evidence from a panel data simultaneous equation model. *Labour Economics*, 17, pp. 77-90.
- Caporale, G. M. – Georgellis, Y. – Tsitsianis, N. – Yin, Y. P. [2009]: Income and Happiness Across Europe: Do reference Values Matter? *Journal of Economic Psychology*, 30, 2009, pp. 42-51.
- Clark, A. E. [2010]: Work, Jobs and Well-being Across the Millennium. In: Diener, E.– Helliwell, J. – Kahneman, D. (Eds.): *International Differences in Well-Being*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, A. E. – Frijters, P. – Shields, M. A. [2008]: Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles, *Journal of Economic Literature*, 46, 1, 2008, pp. 95-144.
- De Neve, J.-E. – Diener, E. – Tay, L. – Xuereb, C. [2013]: The Objective Benefits of Subjective Well-being. In: Helliwell, J.–Layard, R.–Sachs, J. (eds.) [2013], pp. 55-81.
- Deaton, A. [2008]: Income, Health, and Well-being around the World: Evidence from the Gallup World Poll, *Journal of Economic Perspectives*, 22, 2, 2008, pp. 53-72.
- Di Tella, R. – MacCulloch, R. [2006]: Some Uses of Happiness Data in Economics, *Journal of Economic Perspectives*, 20, 1, 2006, pp. 25-46.
- Di Tella, R. – MacCulloch, R. J. – Oswald, A. J. [2001]: Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness, *American Economic Review*, 91, 1, 2001, pp. 335-341.
- Dolan, P. – Peasgood, T. – White, M. [2008]: Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on the Factors Associated with Subjective Well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29, 2008, pp. 94-122.
- Easterlin, R. A. [1974]: Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, In: Paul A. David and Melvin W. Reder (eds): *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz*, New York: Academic Press, 1974, pp. 89-125.
- Easterlin, R. A. [2003]: Explaining Happiness. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol. 100, No. 19, pp. 11176-11183, September 2003.
- Easterlin, R. A. [2009]: Lost in Transition: Life Satisfaction on the Road to Capitalism, *Journal of Economic Behavior – Organization*, 71, 2009, pp. 130-145.
- Frey, B.S. – Stutzer, A. [2002]: *Happiness and Economics*. Princeton: Princeton University Press.
- Frijters, P. – Haisken-DeNew, J. P. – Shields, M. A. [2004]: Money Does Matter! Evidence from Increasing Real Income and Life Satisfaction in East Germany Following Reunification, *American Economic Review*, Vol. 94, No. 3, June 2004, pp. 731-740.
- Guriev, S. – Zhuravskaya, E. [2009]: (Un)Happiness in Transition, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 23, No. 2, 2009, pp. 143-168.
- Hayo, B. [2007]: Happiness in Transition: An Empirical Study on Eastern Europe, *Economic Systems*, Vol. 31, No. 2.

- Hayo, B. – Seifert, W. [2003]: Subjective Economic Well-being in Eastern Europe, *Journal of Economic Psychology*, 24, 3.
- Headey, B. – Muffels, R. – Wooden, M. [2004]: Money Doesn't Buy Happiness...Or Does It? A Reconsideration Based on The Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. IZA Discussion paper No. 1218, July 2004, pp. 32.
- Helliwell, J. – Layard, R. – Sachs, J. (eds.) [2012]: World Happiness Report. New York: UN Sustainable Development Solutions Network, The Earth Institute of Columbia University, 170 p. <http://issuu.com/earthinstitute/docs/world-happiness-report>
- Helliwell, J. – Layard, R. – Sachs, J. (eds.) [2013]: World Happiness Report 2013. New York: UN Sustainable Development Solutions Network, The Earth Institute of Columbia University, 172 p. http://issuu.com/earthinstitute/docs/worldhappinessreport2013_online
- Idler E. L. – Benyamini Y. [1997]: Self-rated health and mortality: A review of twenty-seven community studies. *Journal of Health and Social Behavior*, 38, 21-37.
- Jylhä, M. [2011]: Self-Rated Health and Subjective Survival Probabilities as Predictors of Mortality. In: Rogers, R. G.–Crimmin, E. M. [2011]: *International Handbook of Adult Mortality*. International Handbooks of Population 2. Springer. pp. 329-344.
- Kapitány, Zs. [2009]: Non-employment, Ill-being and Subjective Well-being. Institute of Economics, Discussion Papers MT-DP 2009/22. p. 30. <http://www.econ.core.hu/file/download/MTDP/0922.pdf>
- Kopp Mária – Mészáros Eszter [2012]: Az életminőség és a jóllét társadalmi-gazdasági különbségei Magyarországon. In: KSH [2012]: *Európai lakossági egészségfelmérés. Tanulmányok II. Az egészség társadalmi, gazdasági összefüggései*. pp. 9-32.
- Lackó Mária [2010]: A magyarországi rossz egészségi állapot lehetséges magyarázó tényezői: Összehasonlító makroelemzés magyar és osztrák adatok alapján, 1960-2004. *Közgazdasági Szemle* 57: (9) p. 753-778.
- Lackó, M. [2011]: The Poor Health Status of the Hungarians; Comparative Macro-Analysis of the Likely Explanatory Factors on Hungarian and Austrian Data, 1960-2004. *Danube Law and Economics Review* 3, pp. 1-21.
- Layard, R. – Mayraz, G. – Nickell, S. (2008): The Marginal Utility of Income, *Journal of Public Economics*, 92, 2008, pp. 1846-1857.
- Lelkes, O. [2006a]: Tasting Freedom: Happiness, Religion and Economic Transition, *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 59,2, 2006, pp. 173-194.
- Lelkes, O. [2006b]: Knowing What is Good for You. Empirical Analysis of Personal Preferences and the "Objective Good". *The Journal of Socio-Economics*, 35, 2006, pp. 285-307.
- Molnár György – Kapitány Zsuzsa [2006]: Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon, *Közgazdasági Szemle*, 53. évf., 10. szám, 2006, 845-872. o.
- Molnár György – Kapitány Zsuzsa [2007]: A jóléti ellátásban részesülők elégedettsége életükkel, anyagi helyzetükkel. In: Fazekas K. – Cseres-Gergely Zs. – Scharle Á. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2007b*, MTA Közgazdaságtudományi Intézete és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2007, 50-53. o.
- Molnár, Gy. – Kapitány, Zs. [2010]: Unreported Income, Education and Subjective Well-being. Institute of Economics, Discussion Papers MT-DP 2010/27, Budapest, p. 1-25. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1027.pdf>
- Molnár György – Kapitány Zsuzsa [2013]: Munkahely a közsférában. Biztonság és hivatás, a szubjektív szempontok szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf., 7-8. szám, 781-813. old.

- OECD [2011]: How's Life?: Measuring well-being, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en>
- OECD [2013a]: How's Life? 2013: Measuring well-being, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264201392-en>
- OECD [2013b]: OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being. OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>
- Spéder Zsolt – Paksi Borbála – Elekes Zsuzsanna [1998]: Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 1998. Budapest: Tárki. pp. 490-513.
- Scitovsky, T. [1976]: The Joyless Economy: An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction. Oxford University Press, New York. Magyarul: Scitovsky Tibor (1990): Az örömtelen gazdaság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Tóth István György [2009]: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. Tárki, Budapest, 64 oldal.
- Winkelmann, L. – Winkelmann, R. [1998]: Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data, *Economica* 65. pp. 1-15.

FÜGGELÉK

F1. táblázat: A becslés során használt magyarázó változók leíró statisztikái

Minta: A magyaron, illetve az osztrákon kívül más állampolgársággal nem rendelkező 16 éven felüliek 2006-ban, Nmagyar = 10 870, Nosztrák = 11 346

F1.1. táblázat: Nemek szerinti megoszlás (%)

	Magyarország	Ausztria
Férfi	46,3	48,0
Nő	53,7	52,0
Összesen	100,0	100,0

F1.2. táblázat: Korcsoportok szerinti megoszlás (%)

	Magyarország	Ausztria
17-20 éves	6,7	5,4
21-25 éves	8,7	7,7
26-30 éves	9,6	6,7
31-35 éves	8,4	8,2
36-40 éves	8,2	9,1
41-45 éves	7,2	10,0
46-50 éves	8,4	9,6
51-55 éves	10,1	8,0
56-60 éves	8,0	7,4
61-65 éves	6,1	6,9
66-70 éves	5,8	6,7
71-75 éves	5,1	4,9
76-80 éves	4,1	4,3
80 évesnél idősebb	3,7	5,0
Összesen	100,0	100,0

F1.3. táblázat: Gazdasági aktivitás szerinti megoszlás (%)

	Magyarország	Ausztria
Alkalmazott	40,6	45,9
Vállalkozó	4,6	6,1
Munkanélküli (ide értve a közhasznú foglalkoztatottakat is)	5,0	3,9
Tanuló	9,2	5,7
Nyugdíjas (öregségi vagy özvegyi)	25,5	28,3
Gyereket gondozza	3,4	1,5
Háztartásbeli	1,2	7,4
Rokkantsnyugdíjas, egyéb inaktív	10,5	1,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

F1.4. táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás (%)

	Magyarország	Ausztria
Általános iskola	29,1	25,4
Szakma, érettségi nélkül	25,7	49,1
Érettségi	29,5	16,9
Felsőfokú	15,8	8,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

F1.5. táblázat: Szubjektív egészségi állapot megoszlása (%)

	Magyarország	Ausztria
Nagyon rossz	4,2	1,5
Rossz	16,4	6,4
Közepes	31,0	20,2
Jó	35,1	35,6
Nagyon jó	13,3	36,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

F1.6. táblázat: Mekkora terhet jelent a lakásrezsi és lakáshitel fizetése? (%)

	Magyarország	Ausztria
nagy megterhelés	23,8	10,7
közepes megterhelés	62,4	62,8
nem jelent megterhelést	13,8	26,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

F1.7. táblázat: Hogyan tud megélni az önök háztartása? (%)

	Magyarország	Ausztria
Nagy nehézségek árán	14,5	2,1
Nehézségek árán	21,0	4,5
Kisebb nehézségek árán	45,9	25,8
Viszonylag könnyen	15,5	37,4
Könnyen	2,8	24,5
Nagyon könnyen	0,4	5,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

F1.8. táblázat: Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét? (%)

	Magyarország
Alapvetően nem ért egyet	9,2
Inkább nem ért egyet	10,9
Inkább egyetért	21,2
Alapvetően egyetért	58,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

F1.9. táblázat: A modellben felhasznált további jellemzők előfordulási gyakorisága (%)

	Magyarország	Ausztria
Van házas- vagy élettársa	57,5	58,6
Gyereket egyedül nevelő szülő ^a	3,0	2,4
Van munkanélküli családtagja (ő maga nem munkanélküli)	7,2	3,8
Előfordult az elmúlt egy évben, hogy nem ment orvoshoz, mert túl messze van	0,5	0,0
Van autó a háztartásban	56,0	83,9
Rossz minőségű lakásban él (nedves vagy sötét vagy zajos vagy környéke szennyezett)	40,0	28,8
Nincs fürdőszoba a lakásban	4,0	3,4
Nem magánszemélytől bérelt bérlakásban él	3,5	17,8
Nincs olyan személy, akinek számíthat a segítségére, vagy nincs barátja, vagy nincs rokona	15,9	7,7
Naponta találkozik a rokonaival vagy barátaival	34,3	19,5
Hetente találkozik a rokonaival vagy barátaival	35,6	52,7
Volt színházban az elmúlt 12 hónapban	24,6	34,7
Volt hitelvisszafizetési vagy rezszi késedelem az elmúlt 12 hónapban	14,2	2,4
Nem engedhetnek meg maguknak minden másnap húst (vagy azzal egyenértékű vegetáriánus ételt)	27,5	8,4
Nem engedhetnek meg maguknak évi 1 hét nyaralást (amiért fizetni kell)	64,9	22,6
Nem engedhetik meg maguknak, hogy rendszeresen új ruhát vegyenek	63,7	4,2
Váratlan kiadást nem tud kifizetni ^b	50,1	22,3
Havi vendégfogadást nem engedhetnek meg maguknak	63,0	9,6
Legalább havonta végez önkéntes munkát	4,1	

^a Nincs más felnőtt a háztartásban, a legfiatalabb gyerek 25 éven aluli

^b Magyarország: 40 ezer Ft, Ausztria: 800 €

F.2. táblázat: A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők, 2006

Az étellel való elégedettség rendezett logit becslése során becsült együtthatók

	1. modell			2. modell		
	magyar	osztrák	együtt	magyar	osztrák	együtt
Ekvivalens jövedelem logaritmus	0,61***	0,39***	0,51***	0,16**	0,21***	0,21***
Lakás területe (10 m ² -ben)	0,00	0,03***	0,01**	0,00	0,03***	0,01**
Van autó a háztartásban	0,28***	0,29***	0,30***	0,04	0,18**	0,10**
Rossz minőségű lakásban lakik	-0,18***	-0,43***	-0,27***	-0,08	-0,36***	-0,17***
Nincs a lakásában fürdőszoba	-0,16	-0,37***	-0,25***	-0,11	-0,26*	-0,17*
Nem magán bérletben él	-0,25**	0,11	0,00	-0,19	0,15**	0,04
Nő	0,05	0,18**	0,11**	0,09**	0,18***	0,13***
Kor (évtizedben)	-0,41***	-0,39***	-0,35***	-0,38***	-0,34***	-0,30***
Kor négyzete	0,06***	0,05***	0,05***	0,05***	0,04***	0,04***
Házass- vagy élettársával együtt él	0,36***	0,62***	0,46***	0,25***	0,55***	0,38***
Gyermekeit egyedül nevelő szülő	-0,27**	-0,12	-0,21**	-0,17	0,00	-0,08
Alkalmazott			referencia csoport			
Vállalkozó	0,34**	-0,08	0,14	0,09	-0,11	-0,02
Munkanélküli, közfoglalkoztatott	-0,67***	-1,20***	-0,87***	-0,48***	-0,98***	-0,65***
Tanuló	0,77***	0,40***	0,64***	0,85***	0,39***	0,70***
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	0,20**	0,00	0,14**	0,13	0,01	0,13**
Gyermekeit gondozza	0,46***	0,06	0,27**	0,36***	0,08	0,23**
Háztartásbeli	-0,04	0,14	0,20**	-0,09	0,15	0,17**
Rokkant, egyéb inaktív	0,05	0,09	0,03	0,03	0,22	0,04
Munkanélküli családtagja	-0,22**	-0,07	-0,22***	0,03	0,04	-0,01
Iskolai végzettség: ált. isk.			referencia csoport			
Iskolai végzettség: szakma	-0,06	0,19***	0,04	-0,05	0,11*	0,00
Iskolai végzettség: érettségi	0,07	0,35***	0,14***	-0,04	0,21**	0,00
Iskolai végzettség: felsőfok	0,51***	0,35***	0,48***	0,34***	0,18*	0,28***
Egészségi állapota: nagyon rossz			referencia csoport			
Egészségi állapota: rossz	0,70***	1,12***	0,69***	0,62***	1,13***	0,62***
Egészségi állapota: közepes	1,35***	2,32***	1,42***	1,14***	2,22***	1,23***
Egészségi állapota: jó	1,80***	3,02***	1,97***	1,51***	2,83***	1,68***
Egészségi állapota: nagyon jó	2,50***	3,96***	2,89***	2,14***	3,69***	2,53***
Nem ment orvoshoz, mert túl messze	-1,35***	-1,78	-1,24***	-1,14***	-1,16	-1,09***
Nem számíthat senki segítségére	-0,28***	-0,38***	-0,26***	-0,22***	-0,31***	-0,19***
Napi személyes társ. kapcsolat	0,17***	0,58***	0,31***	0,09	0,53***	0,25***
Heti személyes társ. kapcsolat	0,08	0,27***	0,17***	0,00	0,23***	0,11***
Volt színházban	0,40***	0,37***	0,40***	0,24***	0,31***	0,29***
Fizetési késedelembe esett	-	-	-	-0,05	-0,44**	-0,13*
Lakásrezsi terhe	-	-	-	-0,13**	-0,08	-0,11***
Hogyan tud megélni a ht.	-	-	-	0,49***	0,29***	0,39***
Nem engedhetnek meg maguknak						
... minden másnap főétkezést	-	-	-	-0,26***	0,00	-0,21***
... évi 1 hét nyaralást	-	-	-	-0,24***	0,09	-0,11*
... új ruhákat	-	-	-	-0,19***	-0,03	-0,19***
... váratlan kiadást	-	-	-	-0,14**	-0,25***	-0,20***
... havi vendégfogadást	-	-	-	0,02	-0,42***	-0,09
magyar	-	-	-1,82***	-	-	-1,59***
Pseudo R ²	0,094	0,150	0,221	0,127	0,166	0,243

Megjegyzés: A főszoveg 2. táblázatában bemutatott marginális hatásokhoz tartozó együtthatók, lásd az ottani jegyzetet.